

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кожного місяця в обсязі два і пів аркуша.
ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВІНОСИТЬ:
 З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 зар., [для за-
 границі 8 рублів або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 зар., [для
 заграниці 6 рублів або 12 марок], на пів року 3 зар., на чверть року
 1 зар. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакція, адміністрація і експедиція у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.
 Рукописи мають бути писані правописно „Зорі“. Твори узнані ре-
 дакцією непридатними до поміщення, звертає ся авторам [на їх кошт] без
 пояснень причин. — Редакція відповідає тільки на ті письма, до котрих
 додано поштою марки; ся постанова не дотичить письменників, що
 містять свої твори в „Зорі“.

ЛЮДИНА.

повість з життя жіночого — ОЛЬГИ КОВІЛЯНСЬКОЇ.

[Присвячено Вп. Наталі Кобринській.]

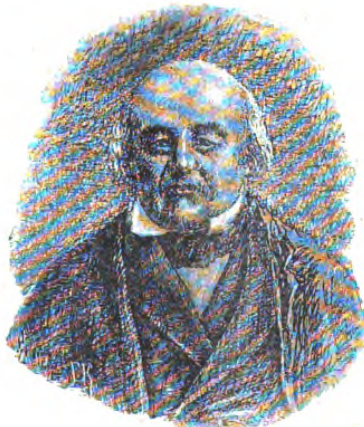
I.

„Das Reich der Lüge ist aufrecht, wie es
 noch niemals gewesen. Die Wahrheit selbst wagt
 sich nur in gleissenden Fetzen verhummt, aus
 ihrem Winkel hervor...“

Пан Епаміновдас Ляуфлер прожив добрі часи. Був п. к. лісовим радником, мав велике поважане, великий вплив і великі доходи. А що він мав між иньшим так „побічно“ ту слабу сторону, що любив одушевлятися горячими напитками — се не мало нікого обходити. Про се не мав він нікому справозданя здавати. Хіба-б собі самому. А позаяк був з собою у згоді, позаяк розумів себе, як розумів і свої лісові справи, то-ж і ходив [як кажуть простенькі люди] „годинник зовсім в порядку“. Відтак коли слаба сторона змоглась та стала збогачуватись більшими наслідками, коли показалося, що великі причини спроваджують і великі події... тоді і настало, та про се уже опісля...

Пан Ляуфлер був женатий і мав чотири доньки і одного сина. Остатнього любив він неказано, ба навіть обожав. „Се буде гордіня мого життя, світло цілої родини, се чоловік будуччини!“ — зовляв він часто до своєї жінки і добрих знакомих. Добра бою представлялись. На приклад хто був, от хоть би там і Гам-женщина, котра так само обожала одинака, вірила смілому бетта [якого вона бачила оногоди в Рапортісмі], нім став вішуваню свого мужа. Вона бачила сама нераз в своїх мрях

сина лісовим радником, бачила, як він їздив в елегантній колясці, гордимі кінями, біля нього богата жінка, его здоровлять нивенько малі і великі, старі і молоді; бачила его також поважним лікарем-радником в товаристві високих осіб, що з ним дружию балакають. Часами змняв муж будуччини свій завід і вибрав становище надворного радника. Супроти того не мож було вже нічого закнупти. А як се звучало шумно! „Високо-поважаний Пан Герман Евтен Сидор Ляуфлер, п. к. надворний радник!“ Надворний радник! Ні, надворним радником буде, мусить бути. Се як раз мудрійше, ніж лікарским радником, або лісовим радником! Ну, що до остатнього, то воно припало їй лише так en passant на думку, бо її муж займав припадом те становище. Однак усякий, хто мав лише п'ятиньку дару думати, мусів признати, що лісовий радник не те, що надворний радник! А коли є вже хто раз надворним радником, тоді і до міністра судівництва недалеко. Ой, Боженьку, що то не коїть ся все в чуднім бігу часу! Вона не була одна з тих, котрі вірують в чуда, в протекцію, або що таке. Борони Боже: так нивько вона ще не ушала, то-ж само і не думав так ніхто в дові їй і її мужа. Вона хотіла річи лише так брати, як вони самі со-

Михайло Щепнин.

во представлялись. На приклад хто був, от хоть би там і Гам-женщина, котра так само обожала одинака, вірила смілому бетта [якого вона бачила оногоди в Рапортісмі], нім став вішуваню свого мужа. Вона бачила сама нераз в своїх мрях славним на цілу Францію. Якби був Коломбо, нім відкрив

Америку? Певно не таким славним, яким уже став опісля. Був і ще такий оден, що сьгав немов під небеса. Ах, що то їй все так з памяти виблилось, і вона собі ні імени, ні року не могла пригадати! Гловне однак в тій події було те, що хтось там в молодих літах був пастухом, а на старість став мітрополітом. Однак — куди-ж вона загналась? Аж сьміх бере. Герман Евген Сидор не був ані бідним хлопцем, що ви-чісував вовну у свого батька [як се робив той бідняка, той Колюмб], а вже найменше пастухом. Він був сином ц. к. лісового радника і міг легше, ніж кождий иньший, дістатись на таку висоту. Иньших перепоп не могла доля поставити. Що тикаєсь тих пару шкільних років, про котрі люди тільки за-водять, то вона ними мало журила ся. А коли є вже хто раз на університеті, то літа минають неначе-б їх і не було. Герман Евген Сидор не показував на тепер особлившої охоти до науки, але [того-б вона і рада бачити, хто-б науку любив] чи-ж можна було єму, тому живому хлопцеві, робити з свого закид? Він же не належав до тих бездушних натур, котрі уміють годинами нерухомо на твердих шкільних лавках пере-сиджувати; а противно, був оден з тих величаво уложених характерів, котрі иньшого проводу і поведєна вимагають, як прим. звичайні сини урядників, або — надто мужиків!! Од-нак висушені тверезі професори [вона їх ненавиділа], котрі з пожовклими щокими наче мумії проходились ся і молодости мабуть зовсім не розуміли, вони не могли єго зрозуміти! Не-жидий наслідок сего був такий, що збились з правого шляху, що взяли „шік“ на него, прозивали єго сильну волю „упря-мостію і злосливостію“, а єго сьмілі, свобідні бесіди і дотенні діла називали вони по просту трійлом для цілої клєси, ще й переслідували єго в повнім значіню слова на смерть...

Підчас коли син невпинно розвивав ся, підростали і донь-ки. Природа обдарувала їх під кождим зглядом щедро; крім того послала їх пані радникова на науку французької мови і музики; батько займав гарне становище, то-ж по балах, домашніх забавах і иньших вечерках звались за ними молоді люди... І так усміхалась пані радникової будуччина ясна та чиста, наче та днина весняна, і вона називала єї в своїм сер-цю своєю „другою будучністю“.

І газдіство розуміли вони не аби як! Розуміли єго так, як єго в иньших часах не розуміє перша-літша жінка! Про се дбала пані радникова ще задалегідь. Вона не належала до тих жінок, котрі супокійним оком глядять на доньок, на-коли ті беруть книжку до рук і в будну днину, та читанєм безбожних любовних дурниць або і иньших пустих діл кра-дуть час Богови. Правда, зовсім без гріху в тім згляді не були і єї дві середуші доньки [найстарша перебувала у одної кривнячки, а наймолодша була ще незріла до того трійла] Олена і Ірина. Через се вона мала нераз і гіркі хвилі. Осо-бливо Олена причиновалась головню до сего. Повиширивала Бог зна звідки тоті варіантєва на день Божий, та й проглі-тала їх в цілім значіню того слова! А як розуміла про се опісля розказувати! Юрбою окружали єї мужчини і то ще мо-лоді, а вона говорила, розбирала і перечилась, що тільки Боже змилуй ся! Бесіди пекучі немов зелізо, небезпечні слова, як: соціялізм, натуралізм, дарвінізм, питанє жіноче, питанє робітницьке, брєнілі мов пчоли біля чесних ух пані раднико-вої і лякали наче страшила в білій днині єї набожну душу, деверували єї та спроваджували безсонні ночі... Мало що розуміла вона з того; відчувала однак [справдешне чисте серце материнське завєгди на правій дорозі], що дуже лихий і не-безпечний демон заволодів душею доньки, котру пані радни-кова так обережно стерегла, та й уніс єї в країну сьмішли-вости і безумства! Наче искри огняні синались слова з уст дівочих і падали важкими ударами на бідну жєнщину. Ах, що вона сего дожати мусіла, що єї донька розвивала нежіночі, хоробливі, безбожні погляди, та говорила про якусь рівно-правність між мужчиною і жінкою!!! В таких хвилях була би вона найрадіише з сорому та лютости в землю запалась. Єї донька! донька ц. к. лісового радника висказувала думку, щоби жінкам було вільно ходити в університети, там нарівні з мужчиною набувати освіти; в житю самій удержуватись, не ждати лише подружя, котре стало ся простим прибіжищем проти голоду і холоду!! Се як раз виглядало, наче-б єї ні-чого не учили і вона мусіла побовуватись о свою будуччину!

Матінко Божа: вона така прегарна, поважана, потребувала щось подібне ще і явно голосити!...

Се все вона таки на свої уха чула. Що однак при инь-ших нагодах і публично говорила, доносили їй добрі, поважні товаришки і знакоми.

— Наколи ви їй ті дурниці не вибєте з голови, то бу-дете наслідків гірко жалувати; вона ще молода, буйна!

— Дівчина губить легкодушно свою будуччину і від-страшує від себе і від других сестер женихів!

— Де ради Бога нассалась вона того трійла? — питала знов иньша з товаришок.

— Чи завважали ви ту двузвачну усьмішку у молодого К., коли вона остатнім разом розводилась про жінок-лікарок, доводячи, що вони були би правдивим добродійством для су-спільности? А молодий К., се прецінь всім звістно перша партія в місті!

— Хто-ж буде дома їсти варити, наколи жінка стане до уряду ходити? Хто буде порядкувати, прати, шити? Не вже-ж мужчини? Ха-ха-ха! Чи-ж се не чиста дурниця роз-водити такі теорії? Я поважаю і шаную вас високо, ласкава пані радникова, однак ви супроти того дівчати не заховуєте достаточню материнського авторитету. Най би моя дитина ви-ступила в такими нісенітницями, я єї вже скоро привела-б до розуму! Або чи ви чули, що про ню пані С. говорила? А вона прецінь те-ж щось знає!

— Що ради Бога, що казала пані С.?

— Казала: ціле єї поведєне — то лише висша тактика кокетерії; я жєнщина і доволі знаю тайні ходи жіночої думки. На такі слова правда, не знала пані радникова нічого відповісти. Сиділа, наче-б здеревіла по таких бесідах.

— Що-ж мені діяти, дорога пані докторова? — питала вона стиха.

— Що? По просту книжки забрати і читанє хоробли-вих авторів раз на завєгди заборонити!

— Сего я не можу вчинити Олені, не можу! Що до за-борони, то забороню, і як ще: але книжки забирати... того я справді не можу, пані докторова!!

Тут виринула перед єї душею висока стать молодї дів-чини в сїжїно-білим обличчєм, та супокійними лагідними очима...

— І що-ж вона таке, що ви супроти неї такі безсильні?

— Що? „Мамо, каже, дозвољ, нехай я тебе поважаю та не причислюю до тих, котрі навмисне не хочуть знати полуду з очий; котрі боячсь правди немов сьвітла соняшного задоптують своєсїльно людськї права...“

Такі і тим подібні хвилі переживала пані радникова. На жаль ся дівчина уміла все єї супокійну душу виводити з рівноваги, як небудь вона за кождий раз по таких бесідах [з боєм і лютостію заразом] висказувала їй свої думки. Се ніколи не помагало. Наче тїнь піднімала ся за старшою сестрою і Ірина і терпелива та лагідна, якою завєгди бувала, уміла в таких хвилях немов правник паню радникову загово-рювати і заспокоювати, а поступки і погляди сестри горячо боронити. Десь-колись прилучував ся до них і оден молодий чоловік, медик, Стефан Лівич. Повернувши з заграниці на ферї до дому, заходив він у дїм пана радника та затроював жите пані радникової...

Чого вже він не оповідав!... Боже, змилуй ся! А вони прислухувались єму, неначе-б апостол правди витав між ними, та розказував про все блаженство небес. Оповідав на пр. про студійюючих жінок і иньших тим подібних, говорив, що багато з них здає екзамен з найлучшим успіхом, а раз опо-відав [то се уже брєхав як собака], що декотрі з професорів поженились таки із своїми студентками!! І багато, багато чудного розказував єще..

— Еманципація жіноча в Швайцарії або і в иньших поступових краях, се точка давно виборєна. Приходить ся соромитись, що тут жінки остались ще так поваду за другими народами; не то що не журять ся самі про се, щоби здобути собі рівноправність із мужчинами, але вважають єї якоюсь хи-мерою. Заграбавшись між свої чотири стїни, не завдають вони собі навіть на стілько праці, щоби дещо путнього прочитати, щоби хоть тимчасом сею дорогою очиститись з перестарілих, дурних, просто сьмішних пересудів. А про якусь основну осві-ту, про розуміне природознавства та матеріалістичної фільо-

софії нема вже й бесіди. Освоєні поверховно з поодинокими галузями наук, з поодинокими фактами всесвітньої історії думають, що вони справді доволі узброєні супроти вимог життя. І вони задумують з горесткою того наукового краю при невідрадінім положенню, яке тепер займають в суспільности, борбу вести о істнуванє! — Тут і розсміяв ся він. — Аж розлука бере — говорив він раз, підчас коли Олена з блідавим лицем і широко отвореними очима прислухувалась єго словам, — коли подумаєш, в як глибокім сні остають ся ще нині жінки, як мало журять ся про свою самостійність!...

— Вони тому не винні, Лівичу, — перебивала тоді боронячи Олена. — Се лиш наслідки нещасного вихованя та вкоріненого пересвідченя, що думати і знати пристойть мужчині, а жінці має воно служити за оздобу!

— Се дійсно так, дійсно наслідки пересудів і темноти; однак, наколи яка жінщина підійме ся і широ беручись за діло старає ся збудити сонну сестру, для чого кидають ся на ню, неначе-б вона торкала їх огняними кліщами? Чому прим. ганять вас, Олено, наколи ви їм висказуєте свої просвєчені здорові погляди? Се єсть власне те, чого я жінкам не можу простити. Що до решти, то вони справді не винні. Доки сучасний устрій суспільности істнувати ме, лоти остануть ся вони малолітніми; однак і сей лад не вічний. Будучина жіноча лежить в їх руках. Нехай зброїть ся кожда по можности, після обставин, — а збруя їх... яка чиста, яка сильна, як варта по ню стягнути!! Се знає, Олено!

Так говорив він часто, а часом ще більше. А пані радникова знала, що всі ті „обясняючі“ розмови відносились до неї, бо вона поборювала ту модну божевільну і деморалізуючу хворобу на кождім кропі. Для того і ненавиділа вона єго з цілою душою, з всіми нервами єї величезного материнського серця! Для Германа Євгена Сидора не мав він ніколи приємного погляду, ані доброго слова. Він важив ся прибирати позицію і манери ментора, неначе-б вона єго о се коли небудь просила, або єї чоловік, радник, хоть би одним звучечком!... Нечемний!... Із своєю великанською постатю, густою русою гривою видавав ся він наче фірман біля віжної граціозної фігурки Германа Євгена Сидора...

Одного разу розаухвалив ся навіть він до того ступня, що вичитав єму в брутальній спосіб літанію. Вона лиш випадком зачула остатні слова плебейської проповіді, і то власне коли вступала в малі офіцини, в котрих мешкав хлопець, але забути їх вона ніколи не зможе!

— Наколи-б я мав вас в руках, ви нікчемний, з глибоки душі зненавиджений хлопець, — сичав він, — може і далось би мені вас ще видобути з сєго болога, в котре ви, як небудь ще такі молоді, заїзли по уха; а так ідете чим раз дальше до агуби! Тепер...

— Ви не маєте мені нічого розказувати, нічого приписувати! — боронив ся Герман Євген Сидор. — Зрештою йду зараз до Олени і розкажу їй, як чємно уміє говорити апостол жіночий!

— Бєзвєстиднику! — закипів молодий чоловік. — Зрештою йдїть! Вона буде тїшитись, коли довідає ся про аванс свого брата, котрий їй і без того наводить бєсонні ночі.

З тої хвилини давала вона [радникова] єму при кождій нагоді зрозуміти, що єго присутність їй ненавистна; а він [наколи вже єму надто було] блід, однак — мовчав, чого вона ніколи зрозуміти не могла, і — з'являв ся на ново...

Так зітхала пані радникова не раз з глибоки серця, згадуючи агубні химери своїх доньок. Могла однак говорити і думати, що хотїла; могла невтомимо нагадувати донькам границі жіночого сьвітогляду — все було надарно. Вони оставали ся упєрто при своїх фарсах і носили голови інакше, як випадало донькам ц. к. радника лісового...

* * *

Був пізний ясний вечір весняний і вже по великодних сьвятях. Мале містечко утихло і виразно було чути шум гірської ріки, котра прорізувала місто. Воно лежало в долині, а по обох сторонах піднимались величаво гори — Карпати. В мрачну синяву споглядаючи верхи, сьвєчене магічним сьвітлом місячним, викликувало чудні туживі чутя в людській груди...

З одної малої незначної хатини вийшли Олена і Лівич. Вона довірливо сперлась на єго рамени і обоє звернули в одну з тихих улиць.

— Який нині чудовий вечір, Стефано, — промовила вона стиха, поважно. — Наче-б для тебе Бог наказав супокій, щоб ти єго міг подивляти ше в останнє в цілій супокійній красі!

— З тобою, Олено. Що він мені без тебе? Який я щасливий, що провів з тобою остатній вечір. А все-ж таки, — додав він трохи згодом, — мішає ся із сим чувством важкий сум, коли подумаю, що вже завтра мушу відїжджати від тебе, і то на два роки!!

Єї проняла легка дрож і вона з нервовим поспіхом сховала золоті коси глибоше під хустку і, пригорнувшись близьше до нього, мовчала...

Він похилив ся вперед і заглянув їй у очи. Вона видала ся єму блідю.

— Ти це кажеш, Олено, нічого? — питав він стиха.

— Не можу говорити, Стефано, — буду тобі писати.

— Однак я хотїв би, щоб ти говорила. Хочу чути твій голос. Хочу єго чути до останньої хвилини!

— Може тобі зложити присягу вічної любови і вірности? — питала вона єго з вимушеним усміхом.

— Ні. В присяги не вірю. Ти се знаєши. Вірю лише в силу любови. А ти-ж мене любиш... ти! — сказав він з утіхою, з трепещущим щастєм в голосі. — Скажи! Я хотїв би ше раз се почувти!

— Люблю! — сказала вона майже сьміючись.

— З першої хвилини? — питав він в недовірчивім тоні, підчас коли гучний усміх промайнув по єго обличю.

— Так, Стефано, з першої хвилини, коли тільки я переконалась, що ти говорив правду, а не так, як багато мужчин, як взагалі так багато людей, — не бояв ся ніколи і нічого...

— А з другої хвилини?

— З другої... що був дійсно цілою людиною, не дробив ся в кусники для всіх і нікого, не гнув ся, а прямував беззглядно до одного, до праведного; що задивлював ся на жінок не очима винішого брудного єгоїзму, а людини людяної...

— А з третьої, рибчино?

— З третьої... коли переконалась я.. ах що! — перервала нараз жартовливо: — по що казати? Щоб ше став зарозумілий, як другі, щоб далі вже не будуть знати, що з собою починати, як поводитись, яким чином доказувати, що ось то — вони!... Ах, як вони мені всі збридли!...

— А з четвертої?

Вона сьміяла ся тихенько.

— Що не чути було від тебе помад та пахощів на мило що „пардон“ не обертав себе в якусь модну малпу. Великий та здоровий, — жартувала вона, — стояв мій „пан і король“ між блискучим вигладеним гуртом і не знав порядно кадрля гулати, а ще менше у відповідній хвилі прискакувати до дам з плащем і рукавичками. Наче справдешний московський медвідь!

Обоє сьміяли ся.

— Як би то так тебе твоя мати почувала! — обізвав ся він. Вона здвигнула плечима.

— Я мовчу, бо мене не питають. Наколи-б спитали, сказала-б правду.

— Я знаю, що й ти не боїш ся. Тому і вірю тобі, глибоко, однак мені досадно, коли згадаю, що твоя родина мене не терпить. Їм може заблагнутись присилувати тебе, щоб ти вийшла за когось другого, щоб по їх думці гіднійший доньки радника!

Вона розсьміялась.

— Присилувати, Стефано? Хто може мене присилувати? Мізерна гордота моїх родичів? Іди-ж бо: пригадай собі лучше, що я тобі казала, коли мовила, що стану твоєю.

— Се я добре памятаю, Олено. Казалась між иньшим і те, що не могла бись без любови до нікого належати, хіба бись перестала чувствовати. А тоді казалась людина що?

— Бачиш, Стефано? — обізувалась вона тихо, — природа каже правду, а супроти неї їти, значило б те саме, що зброю проти себе звертати.

*

— Вони може будуть тобі яку *partie brillant* надставляти, а не щоб ти хотіла! О, Олено, і залізо ломить ся!

— Так ти не віриш мені, Стефано?

— Вірю.

— Чому хочеш мене переконати, що могла бим за другого вийти?

— Бо esi людина...

Вона висвободила свою руку з його і гордо повернула голову.

— Ти думаєш, я належу те-ж до тих, котрі уперед спокійно важуть становище і всі обставини якої там людини, все розміркують, а наколи все гарно згоджує ся, починають любити? Думаєш, що можна би в моїм серці любов штучно виплекати? Стефано, — почулось трохи згодом докірливо, — думаю, що ти повинен мати нині для мене иньші слова, а не себе і мене мучити сумнівами.

— Прости мені, Олено! — просив він пристрасно, — однак гадка, що ти могла-б належати до другого, а не до мене, доводить мене до краю, і не зношу єї просто!

— І для чого-б ні, серденько? Один рік у В., а другий коли буду асистентом... Не клопочись, а бережись лише. Оставай ся фізично сильна, а тоді все лекше перебуває ся.

— Я буду берегтись, — відказала вона лагідно і слухняно. — Я і тепер сьміюсь іноді у лице. Але ти, Стефано, бережись і ти... ах!

— Що, любко?

Вони станули і споглянули на себе. Обое були бліді.

— Ми вже дога.

— Навіть і не завважав, — відповів він придавленим голосом.

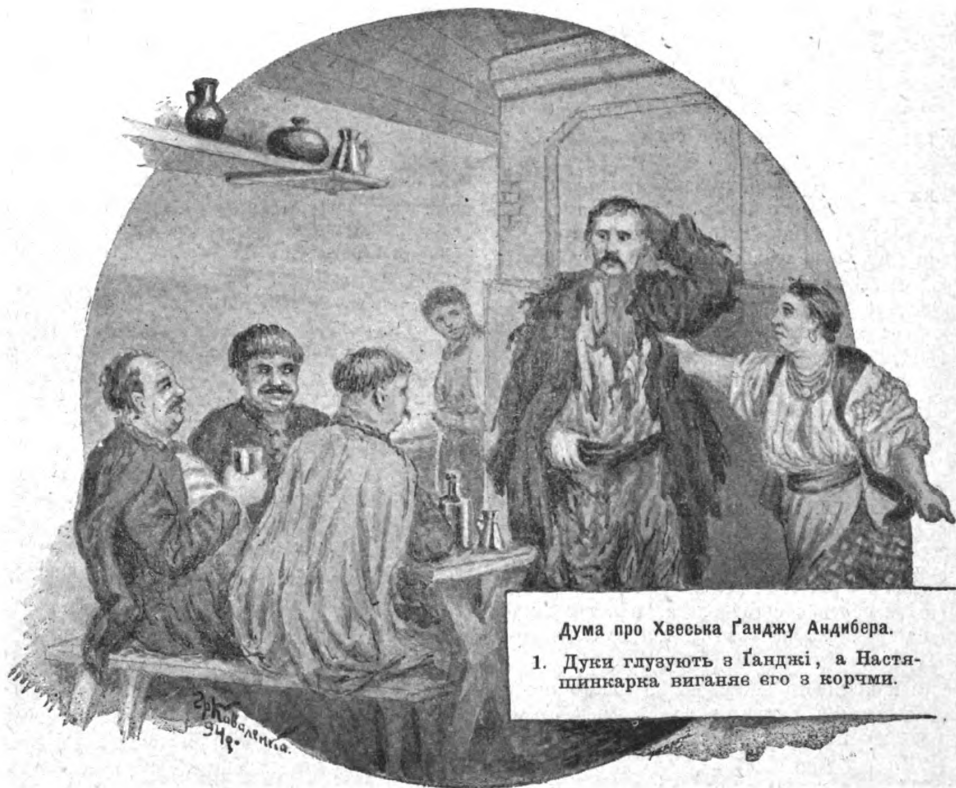
— І мені не здавалось, що так близько...

З єї побідлиго лица горіли стрівожені очи. Приступила близько до него.

— Бувай здоров, Стефано! — і ухопивши его за руку, сильно стиснула.

— Памятай про мене... — шептала в несказанім зворушеню. — Чуєш? Памятай!!

— Олено!

Дума про Хвесьна Ганджу Андибера.

1. Дуки глузують з Ганджі, а Настя-щинкарка виганяє его з корчми.

— Успокій ся, любчику! — прошептала вона лагідно. — Вір в мою любов. Чому не мучусь я, що в протягу двох років могла-б і тобі иньша сподобатись? Адже і ти лиш людина! Тебе вже лише любов до мене. Иньших обовязків не маєш супроти мене; наші заручини — тайна.

— Я, Олено, я! Зі мною річ иньша. Я паную над обставинами і тому могу сказати, що від мене залежить моя доля. Жінка однак — вона тепер полишена на волю долі...

— Дійсно, — сказала вона з вимушеним усміхом, — а так були-б ми уже із сим і готові, і могли-б о чімсь мудрійшим поговорити. Вже недалеко до дому, — додала тихим голосом.

— Ні. — І обое замовкли.

— Але ти будеш часто писати... — перервала вона перша тишину.

— Буду. Буду провадити для тебе дневник, а при кінці кожного місяця посилати.

— Вони може претімь скоро проминуть ті два роки, Стефано?... — Єї голос краєв его серце.

Він пристрасно притис єї до серця. Опісля цілував мало що не кожний палець. Ледви замітив, як ухопила его за руку, і те-ж цілувала. Він злякав ся, а вона скричала з болю. Одночасно опустила голову на его груди і заплакала.

— Сили..., дорога дівчино! — просив він беззвучним голосом, а в горлі неначе давив его корч.

— Божесь о наше щастє! — простогнала вона ледви чутно.

— Я... я ні... — відповів він. — Ми-ж любимо ся..

— Любимо ся, Стефано, любимо ся...

* * *

Будуччина настала. Вона приволілась і знечевя уставилась, довго і горячо дождана і тисячний раз проклята, з своєю чудною барвною мішаниною горя і утіхи. Радникови нанесла вона чимало жури і болю. Особливо „світילו родини“ наводило немилосердно хмару за хмарою на безжурну голову пана радника і его жінки. Як скоренько здавалось добрій жінчині пройнуть шкільні роки. Як легко осягне ста-

новище придворного радника! Сего бажала вона за всяку ціну в сьвітлі! Однак інакше склало ся.

Почавши від найнижших клас, треба було для Германа Евгена Сидора тримати домашнього інструктора. І як небудь пан радник з професорами жив на найліпшій стопі, через се, що дїм его був для них кожного часу отвертий, все-ж таки Герман Евген Сидор приносив кожного півроча чим раз то гірше свідощтво. При таких нагодах змінялись любов і пестоці вітця в скаженість. Поводив ся наче божевільний і був би роздер сина, коли-б не сестри. Небоги мали вже сховок, в котрім держали хлопця доти, доки лютість батька не минула, і він знов в сердечний супокійний спосіб не запитав про „дитину“. Тоді брала мати на себе тяжке завдане настроювати батька на „добре“, вставляючись за ним горячо.

— Воно ще таке молоде, дитинце, — мовляла вона, — мусить вибуятись; час і будучина наведуть его і без того до путя поваги і розуму. В тих школах і старі знерепелились би, а не то — воно!

„Матуру“ здав Герман Евген Сидор з трівогою, ледви що сьвідомо, і вибила за нею година щастя, а заразом і година безіменного суму для родини Ляуфлерів. Герман Евген Сидор від'їхав до В., щоби відбутн там дожиданий рік служби військової, а радість родичів не тревала довго. І не стямились вони, як стали чим раз то частійше появлятись всякого роду векслі на полличках Ляуфлерівського бюрка. А пан радник? Его самого можна було частійше як перед тим бачити в кавярнях. Деколи він таки там і ночував.

В протягу трьох літ почавши звечера, в котрім Олена розсталась з Лівичем, змогла ся уже колишня „слаба сторона“ в непогамований наліг...

І нині пересиджував пан радник з своїми вибраними товаришами при „шкляці“ та нарікав гіркими словами на своє безталаннє.

— Коли Сидор буде і дальше таке заводити, — жалував ся він, — коли не перестане, то доведе до того, що піду з торбами!

Дума про Хвесьна Ганджу Андибера.
2. Дуки кланяються ся Ганджі

Батько успокоював ся, мякнув, цідував сина і умолював, щоби він вже раз прийшов до сьвідомости та поправив ся. Підвисив ему гроші на дрібні видатки, купив золотий годинник, купив коня умисне лиш для него, і т. п. Ах, що-ж бо то він і не виправляв з тими кіньми — не надивив би ся і за днину! І гніватись на него? Та за що?... Що бистроумний? Хитрий? Ба! — Що звіє до свого допняти? Тупий книгоїд сего не докаже... Так на пр. замість до школи, забіжить тихцем до касарні, де завдяки протекції якого там нижчого „оборонця вітчизни“, дістане схованку і приглядає ся годинами усім штукам їздців та військовим фарсам. Опісля віддає їх дома одну за одною не аби як, а сказав биє: *par excellence!*

В таких хвилях розходило ся серце старих в роскоші і пан радник присягав ся, що позволить ему відбутн службу однорічного охотника хоть би і при гузарах.

— Куплю я вам коня, — говорив він з ентузіазмом, — таку „бестію“, за котрою усі офіцери будуть губи гризти...

— Ще чого не стало! Воно не буде так зле, любий раднику! — потішав один з товаришів.

Радник розсьміяв ся гірко.

— Не зле? Піятка, картярство і проче ледарство — се у молодого двадцять-двалітнього хлопця не зле? Ой, прислужив ся він мені, що піду з торбами... з торбами кажу, бо вже я не в силі дальше сего тягару двигати!

— Лишіть его лиш, най ся вибує, — замітив знов иньший, якийсь податковий урядник. — Я вам ручу, що вийде з цілої історії такий чистий, такий нетиканий, як лиш того треба! Буде ще найліпшим мужем, найліпшим батьком; у него бистрий розум і духа чимало! Думаєте, що я був иньший в молодих літах? Думаєте, що наді мною це плакала не одну нічку небіжка мати? І що-ж в того? Я успокоював ся помало, от і пішов слава Богу о власних силах в гору.

— Як для Бога ему не гризтись?! — кликнув другий, лікар і приятель родини Ляуфлерів, — подумайте лиш з ласки

свої: він має ще дві незабезпечені доньки дома, а той безсовісний драбиско так і накладає татарі на карб родини.

— Лярі-фарі, любий докторе! Незабезпечені! Дівчи-сками не журюсь зовсім. Позабезпечують ся самі!... — відказав „податковець“. — Зрештою одна, а саме Олена, так як би вже і заручена з молодим К...? Не вже-ж Епаміондас?

— Ні, товаришу, незаручена, не осьвідчив ся ще...

— Але-ж бо люди так говорять; зрештою просиджує цілими днями у вас!

— Вона его не хоче!

— Не хоче?

— Каже, що не любить.

Тут і настала нараз тишина.

— А що ти на те, старий?

Радник здвигнув плечима.

— Що-ж я могу вдіяти? Силувати єї? Вона не дасть ся присилувати!

Оден старий майор, що прислухував ся спокійно розмові своїх товаришів, нараз зареготав ся.

— Тут і видно, — відозвав ся він, — хто верх веде дома! Бабське панованє! Має вона хотіти? Чи вона, молода, єсть в силі сама рішати про своє щастє, свою будуччину? Встидай ся, старий! В твоїй молодості присьнівував ти інакше. Адже молодий К. — се пишна, се славна партия! Doctor juris, судовий ад'юнкт, — сего-б тобі прецінь з рук не випускати!

Радник потушив очи в шклянку і знов здвигнув плечима.

— Що я могу вдіяти, товаришу? Чуєш — не любить его!...

— Не любить его! Наче-б люди не побирались і не жили і без любови! Дурниця! Хімера! Колись вона сего гірко покажує, однак властивим виновником будеш ти! Діти вихоує ся інакше, пане Ляуфлер! Як довго ти живєш, доти ти і паном; але у тебе не знати, хто голова дому. Кожний сам собі паном. Кожний іде, куди єму догідно, хоть би і до чорта. З того тепер показують ся і наслідки; от тепер і маєш „любов“!

— Ваша правда, майор, слово чести, що ваша! — вмішав ся наново контрольор.

— Абсолютизм в родині — се річ наймудрііша. Думаєте, що в мене інакше? Моя воля — се воля всіх; а що до точки любови — покажу приміри. Чи женив ся я з любови? Женились ви може? Мені нараджено „мою“, і я пішов раз у дім, далі другий, третій, придивляв ся всему отвертими очима, прислухував ся насторченими ухами, розпитував ся, розумів ся, делікатно про тее-то, привик до неї, осьвідчив ся — і конєць. Мені видить ся, пане раднику, що ваша Олена геть-геть переросла. Коли-б се робили хлопці, се-б мені ще було сьак-так до внодоби, але дівчата — ніколи! Прислухав ся я їй раз, як вона вела якусь розмову, але кажу вам щиро, що накопи-б була менше гарна, то не прощено би їй ніколи тих дурниць, котрі немов цвїтами повбирала гарними словами. Начитала ся невдорових творів, і то суть конєчні наслідки. Вам було їй піводи валожити, а і тепер ще не за пізно. Попробуйте лиш, а переконаєтесь, що вігне ся.

— Я се також завсїгди говорю, — обізвав ся знов старий майор. — Дисциплїна мусить доводитись до остатних консеквенцій, особливо-ж у жінок. Жінка — то молодий кінь. Почує сильну залїзну руку, так і подасть ся і в лїво і в право. Я не кажу піводи стягати, але і не надто попускати. Як раз по середині, тоді іде гарно кроком. Денеде цвяхнути батїжком. Перед трапом трохи острогів, перед барисерою — удар і остроги, піводи свобідно, тоді летить! Надто замучувати не варто, особливо з початку; се-ж моя теорія. Ляуфлер бував завсїгди лихим їздцем, тому-ж его і кожний кінь скидає з сїдла. Так, так, — додав трохи агодом і задумавшись, — дисциплїна мусить переводитись, мусить...

[Далі буде].

Громада без сьпівця.

Громада.

Де подїлись сьпівці? Чом не чуємо їх?
Чом не будять нам серця струна́ми?
Чи їх виродивсь рід, чи година така,
Що пісень ми не чуєм серцями?
Гей, поете, в'явись! Вдар по струнах живїх,
Щоб ті згуки ми серцем почувли,
Щоб натхнулись життєм до сьвятої мети
І в громадську працю втонули...

Голос.

Вам бракує сьпівця? Де-ж ви діли його?
Без громади поета немає, —
Ваше власне життє виявляє того,
Хто пісні вам про вас же сьпівав!
Вас окутав мороз, обгорнула зима,
І схилились ви тихо без бою,
Не дивуйте-ж тому, що поета нема,
Що не гріє вас пісня зимою,
Не дивуйте й тому, що не дзвінка вона,
Що не плине у серце глибоко,
Що душі не торка, що по сьвіту не йде,
Що вмирає смутна, одиноко.
Невеселі пісні у дуброві сумній,
Що без листу зимою чорніє;
Невеселі вони і на ниві пустій,
Де рослина зимою німіє —
Холод вищять пісні у хвилину
І хова їх на вік в домовину!

Громада.

Не дорікай нас, грізний голос,
Провин навмисне не збільшай;
Ми живемо; у нас лиш хмарно;
Сягнув твій присуд через край, —
Година хмар у нас часова,
І тільки підих набіжить —
Відразу тепло, ясно буде,
Без слїду хмара забіжить.
А підих той — суть пісні-чари,
Подай їх нам — і зникнуть хмари!

Голос.

Не поможе поет у негоду,
Коли чорні хмари пливуть,
Коли сонце не сьвітить народу
І брати у негодї живуть;
Пісня сумно тоді пронесеть ся,
Не осяяна сонцем сьвятим,
У душі вона слїзми озветь ся
І полине зітханнем важким,
І загине десь тихо в негоді
І нікому не стане в пригоді...

Громада.

На що, на що нам ті сьпівці,
Що мудро так перебирають,
Що тільки в щасні, ясні дні
Пісні сьпівати обіцяють?
Нам дай поето у негоду,
Коли у серці в нас болить,
Коли до щастя, до свободи
Ми прагнем духа підживити,
А як у серці чари неба, —
Тоді поетів нам не треба!

Голос.

Ох-хо-хох!
Ви хочете, щоб кволеє подружжє
Бадьорих діток вам родило?

Чого-б вам не хотіть! Чого-б ви не хотіли!
Але-ж природу поновить не наші сили!

Як громада Месії не жде,
Мов жиди, що і досі чекають,
А у згоді живе та поспішно іде,
Куди розум і серце справляють,
То ні холод, ні хмари — ніщо
У громаді тій серця не крає,
І в один тільки рік до дванадцяти раз
Вона пишні жнива відбуває,
І велика та праця сьвята
Не доводить громади до того,
Щоб бажаннє душі у скорботі було
Без просвітної стежки для його;
Серце туги тяжкої не зна,
А у грудях так радісно беть ся,
Бо й веселій сьмивець чари-пісні сьпіва,
Пісня в душу, у серденько леть ся,
І луна, і дзвенить, і ворухить його,
І в щасливу ту ясну годину
Серце бачить любов, чує правду сьвяту
І кохає весь світ, як родину,
Коли-ж хмари безладдя стоять,
Тоді тяжко поетам сьпівать!...

М. Школиченко.

Памятна могила.

За річкою Вербовою, де широкий степ іде,
Де ще тирса, будім море, в бурю хвилями гуде, —
Є могилонька найвища над могилами укруг,
Тай її почав орати вже давно німецький плуг.
Німці орють... що їм зробил! Тільки, кажуть кожний рік,
Як зачепить гострим ралом ту могилу чоловік,
Щось застогне тяжко-тяжко, заворухить ся у ній,
І кладе хреста погонич, і жене волів мерщій...
Є така в народі чутка, її знає там усяк:
Що лежить у тій могилі Максим козак Залізник.
Довго спав в землі він з миром, довго тихо спочивав,
Та коли його будинок розривати плуг почав,
Згинув спокій Запорожця, його мирний сон минав
І балакають, що року, як те рало він почув,
Хоче встати з домовини людам черствим відомстити,
Та підняти ся не може і кістками все стучить...

А. Галка.

НЕ ЗРОЗУМІЛИ.

Комедия в 4 діях. — Написав Дм. Оленин.

[Конєць.]

ДІЯ ТРЕТЯ.

Декорация першої дії.

ЯВА І.

Гершко один входить, ял завіса піднімаєть ся.

Гершко. Ну, ти Григорий Семенович Перцов, мах ден ге-шефт! Виходить ішправді гешефт! Іацц гїт виходить. Я вам на шекрету буду гаворить: наш дурной пан, скаженой, фють, фють! Пропадють, как уцарашній снег, і реб Герш зостанеть ся на село і землю ету вазьмїют... Я вам гаварю, я не буду Григорий Семенович Перцов, когда його не випру іж шела!

ЯВА ІІ.

Гершко і Петро.

Гершко. Здраштвуйте вам, гаспадин Петро!
Петро. Здоров був!... А що ти тут робиш?

Гершко. Що роблю-у? Мал одного шекрет іж паном. Ми погаварїли і он пашел...

Петро. Як? З Олександром Опанасовичем у тебе секретї?

Гершко. А зачїво не е-ет? Он комерческой человек і я комерческой. Он гандельюст іж пешеницем і я ганделью іж пешеницем...

Петро. Чудно це мені слухати. Про що-ж ви гаворили?

Гершко. Я-ж тебе гаворю, што шекрет.

Петро. А мені можна сказати, бо він мені усе гаворить.

Гершко. Усе-ее? Ой, ой! Какія-ж ви разумїє! Он вам увшьо гаворить?!? Ётого не було і нікогда не будють.

Петро. Та ми-ж перші приятелї. Що ти верзеш?

Гершко. Іашпадин Петро! Іж вами нікакого разгавору я не хаду. А скажу вам, што вам не увшьо гаворить наш пан, оттаво, што ви малчать не вмїєте.

Петро. Хто — я? Дурню! Та ти мене порїж на шматки і тоді не скажу.

Гершко. Кагда ви такоої?! Я вам не буду больше гаворить. Ви грамотні? Читайте етово письмо! (Подає лист).

Петро (читає). „Многауважаемому реб Гершу-Лейбу! Слава Бога! Увьшо харашо. Пишнинаца мужицкая нами куплена у вашого пана. Пяць тисяч задатка ему дал. Што дальше будють — буду писать. Ми іж пакорним слугам Шмерль Голдгелд і кампанїя“. Що це таке? Як продав?

Гершко. А слова? Ви гаворили, на шматки порїжуть? Ну, зайд гезїнд. А ми пайдьом! (Виходить).

Петро. Бога не боїш ся! Розкажи! Як же це? (Іде за ним).

ЯВА ІІІ.

Береза і Богун ідуть з другого боку.

Богун. Нічого не розберу... Голова неначе у тисках. Ви ж бачили, усе бачили. Ні одного слова не скривив, ні одного діла, ані одного кроку потайно не робив, — і куди не гляну, усе бачу неприязний погляд на мене. Бачу, що мені не їмуть віри.

Береза. Люди прості, селяни — вони неймовірні; вони завжди так дивлять ся, на всіх.

Богун. Е, ні! Не на всіх... Бабенка вони поважають, а мене... вони знову паном зовуть... Спершу був Олександром Опанасовичем, а тепер пан і пац...

Береза. Що-ж це вас так вразило? Ви-ж пан і є...

Богун (скипів). Як, і ви, і ви мене за пана вважаєте?

Береза. А вже-ж ви пан і по розуму, і по вченню, і по вичаям! Як же ви думали, що все, що за тридцять років пристало до вас від пелюшок і до приїзду на село, усе зразу пронаде?

Богун. Та я-ж усе скинув: і жив по простому і робив, як і всі селяни...

Береза. Отгут по моему і грїх, помилка ваша.

Богун. Олено Іванівно, і ви, і ви мене судите!...

Береза. Зовсім ні. Я тільки кажу, нема чого вбївати ся з того, що селяни дивлять ся на вас, як на пана...

Богун. Чом же вони на вас не так дивлять ся? Чого вони вас поважають?

Береза. Про мене иньша річ. По перше — я мужичка, дочка мужичка; вдруге — я її не пїялась назад. Ви бачите, що я учителька, фершалка, бабуя, а в поле не іду; до мужицтва не вертаюсь. Я робила і роблю інтелїгентну, панську роботу... Тому нема і фальши.

Богун. Як? Як? А у мене є фальш?

Береза. Не в вас, а в тих обставинах, в яких ви себе поставили.

Богун. А я думав, що ви мій вірний друг, що ви мене піддержите... Ви-ж знаєте, як у мене душа болить!

Береза. Знаю і піддержую, як умію. Ви думаєте, що я вас осудила, завинуватила? Е, ні! Ви не розвірали...

Богун. Чому-ж ви спершу не казали, чотири роки тому назад, коли ви все бачили?...

Береза. Не могла... Не можна було.

Богун. Чому-ж ви, що стояли в сторонї, не казали: не жинись на Оксанї. Ви-ж знаєте, як ми тепер живем! Може-б я послухав вашого тверезого розуму.

Береза. Про Оксану?... Не могла, не могла... Колись усе розкажу... А про Оксану ще не казати! Правда не у вас, а у неї.

Generated on 2015-08-15 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/luig.301121180004172
Public Domain in the United States; Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Богун. Як? Я не правий?
Берева. Ви, ви не праві!... Ви її не любили, не могли лю-
бити!...

Богун. Ні, я її любив... Мені здавалось, що я її любив...
А тепер, тепер я її ненавиджу! Я не можу її бачити!
Вона мов життє отруїла, вона бабськими вигадками, шпиль-
ками, своїм тупим розумом щоденно сердить, гнівить мене,
я часу не маю, спокою, не можу нічого робити... Заслаб...
Розберіть, що я помилував ся... А тепер, тепер я знаю
своє серце!...

Берева. Що-ж ви знаєте? Те, що згубили життє дівчини?
Богун. Боже! Ви мене ножем ріжете! В вас нема до мене
жалю ні на крихту.

Берева. Жаль — то найгірша враза... Я чую серцем, що
й ви чуєте, а розум каже друге.

Богун. Ні, далі не можу терпіти!... Коли ви чуєте серцем,
то знайте, що я вас люблю... Люблю так, як ніхто ні-
коли нікого не любив! Без вас я не можу жити. Ви для
мене усе на світі: як риба без води, як птиця без по-
вітря, — так і я без вас, без думки про вас не можу
і години прожити... Знайте-ж... У, знайте!... Люблю...
люблю!...

Берева. Пізно... пізно... Оттут для кохання з вами — немає
серця. Тут камінь. Воно умерло на віки. Пізно...

Богун. Як пізно? Се-б то...
і ви... мене любили?

Берева. Любила... кохала...
Тому й „не бери, мій
любий, Оксану“ не ка-
зала! Годі! Ні одно-
го слова більше... Не
рвіть мене, не мучте...
не згадуйте... Болить...
страшно болить! По-
жалійте-ж і ви мене
і не руште розірваного
на шматки мого бідно-
го серця... (Закрива ли-
це і хутко виходить).

ЯВА ІV.

Богун сам один.

Богун. Як? Як сказала?...
Не пам'ятаю... „Люби-
ла, кохала“. Де-ж мої
очи були? Куди я ди-
вив ся? Що-ж я ба-
чив? Щастє коло мене
було, у моїх руках, і все
випустив... Не звив собі
кубелечка і занастив долю двох дівчат! Загубив життє
Оксани, убив, сліпий, Олену... Боже! І невинно... нехотя...
Як... як дурень, як хлопчик малий. Мізерія, бідність ро-
зуму мого — тому причина... Доки не знав, що Олена
мене любила, легше мені було, — тепер, тепер ще гірше
і ще гірше. До цього часу я мав друга-приятеля в неї —
тепер і цього не маю... Так важко, так тяжко!... А сер-
це чує щось недобре, віщує воно якесь велике горе...
Що-ж воно віщує? Хіба більше може бути?! Не вже
й моє діло серед селян упаде, згине?! Тоді, тоді нічого,
ні жадної надії не востанеть ся. Тільки цією роботою й
живу... Олено, Олено! Чому ти не сказала, чому я не ба-
чив!... (Сіда під деревом з лівого краю сцени Замислив ся).

ЯВА V.

Виходять чоловіка з п'ять, Іван і Кілочок.

Іван. Не можна допускати шахрайства... Треба розпитати;
усе, усе на чисту воду треба вивести!

Деякі. Та тобі що? Чого ти прилип? Чи ти робив що не-
будь; хіба твоя праця або гроші пропали?

Іван. Як? Хіба я не громадянин? Що-ж я по вашому, со-
бака? Хіба у мене немає серця? Ви думаєте, що Іван
пниця, то йому і діла немає до громадської справи?

Кілочок. Та ми тебе давно знаєм, що ти усюди лізеш, і туди,
де не питають тебе...

Іван. Лізеш? А хто виявив Мацуя? Хто відкопав про Гат-
ченка за общеські гроші? Хто, як не Іван?

3-ій громадянин. То з п'яних очий?

Іван. Я п'ю, і здорово п'ю, коли хочете знати, тільки це у мене
хороба... А за громаду і душу покладаю.

1-ий громадянин. Та не скавчи, а кажи діло. Перебили
його, він і поніс чорти-батька зна що...

Іван. Треба тую бумагу порвати, от що! Бо надії на пана
немає. Я-ж вам казав, що було. Ви-ж чули...

1-ий громадянин. Знаєте що? Ходім далі... Ніяково тут,
коло його хати... Підемо далі, та там і поміркуєм.

Усі. Правдива річ; тут не добре, може почує...

Кілочок (ідучи). Казав, що шкура наша лусне, що з нас таки
пан здере. Це вже доля мужицька: сюди повернеш ся —
бють, не довернеш ся — бють... (Відходять).

ЯВА VI.

Богун сам один.

Богун. Як це погано вийшло, нехотя підслухав... „Не вірте
панови“... Ховають ся від мене, кажуть про мужицьку шку-
ру, що пан здере... Так от як мене зрозуміли?! Нічого

не розберу... Це-ж ті, котрих серце бажало, люби-
ло; для котрих усю душу
віддав би! Ні, не треба
бути дитиною. Треба всего
чекати, все перенести і йти,
йти... Своєї долі, свого ща-
стя нема, то треба жити
ідеєю... Треба йти на бо-
ротьбу — і піду. Не вірять
мені? Мушу присилувати,
щоб вірили. Хіба сліпий
не пійме віри... Знаю, чую,
що так треба робити — і го-
лова неначе у тисках, а сер-
це — серця нема — рана
одна... Виразка на руці
й та болить, а рана? Ох,
бляче!... Хто це іде? Гро-
мада. Не вже починаєть ся?
Хоч би все зрауу...

ЯВА VII.

Іде громада, Конопленко,
Іван, Петро і другі.

Люди. Здрастуйте!... З по-
веділкою...

Богун. Здрастуйте, панове громадо! До мене прийшли?

Громада. Та до вас же, до вас...

Богун. Що-ж? Милости просим, просимо у хату.

Люди. Де-ж цілій громаді у хату, і тут постоймо!

Богун. Ну, коли тут, то й тут добре. Що має громада?

(Мовчать, переминають ся; оддалік Гершко один стоїть). Кажете,
до мене прийшли? Може хочете дещо розпитати? Питайте!

Іван. Чого перелякались? Громадське діло! Нічого бояти ся!

Люди. Хіба ми боїмось? Кажіть, дядьку Кілочку, ви! Еге,
кажіть!

Кілочок. Що-ж я казати му? Перший починав це діло, пер-
ший говорив Іван Пилипович, нехай і тепер говорять!

Усі. Конопленку, кажіть! Пилипович хай говорять!

Конопленко. Мені нічого казати, я земаї не хотів...

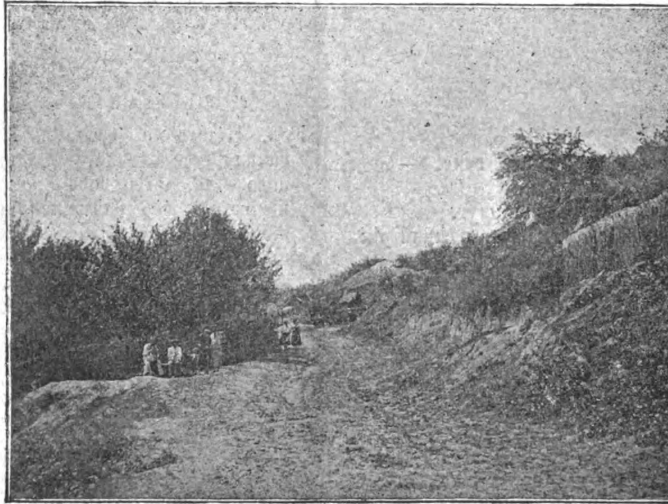
Іван. Та він родич — боїть ся!

Конопленко. А щоб тобі заціпило! Цить, гадюко!

Усі. Пилипович хай говорять! Кажіть, нехай він говорять!

Конопленко. Воля громадська. А громада великий чоловік.
Що-ж, говорити му і я. От у нас, се-б то на селі, люди
говорять... Нам, знаєте, цікаво знати про пшеницьку нашу.

Богун. Що-ж ви хочете знати? Я, панове громадо, не зро-
зумію, чого це ви жнетесь? Хіба у перше ви до мене
прийшли, хіба ніколи не питали мене давав по всяк раз
відповіді? Це-ж, ваша праця — і питайте.

Суботів. В'їзд в село.

Конопленко. От, про цю працю і хочемо знати. Я знаю... Так ще люди хотять знати... Чи ви, значить, продали пшеницю?

Богун. Як продав? Ні, не продавав.

Конопленко. Чутка така, що пшениця продана.

Богун. Не чутка, а чийсь брехні. Вибачайте за слово! Пшеницю при мені склали на парусне судно, бо вітром дещевше, і при мені і рушили до Кизикерменя і далі...

1-ий чоловік. А завдаток хто прийняв?

Богун. Який завдаток?! Від кого?

Люди. Ми не знаємо, від кого, а чутка є, що прийняли. Та що він говорять? Не вірте! Завдаток узяв. Що він там говорять! Нехай скаже, де гроші.

Богун (блідий, ледве говорить). Панове громадо! Це брехня! Брехня! Виходь, говори, хто чув про завдаток! Виходь, говори мені прямо в вчі!

Петро (виходить із купи людей). Я знаю! Я доказчик!

Богун. Ти, Петре? Мій побратим?!

Петро. Я знаю... Я доказчик?

Богун. О! Боже мій! (Згодом) Говори, усе говори!

Петро. Я читав лист, що ви продали пшеницю, завдатку взяли п'ять тисяч. Писав той самий, кому ви продали.

Богун. Хто, хто писав? Кому писав? Кажі!

Петро. Не можу сказати, хто і кому... Не можу, дав слово не казати...

Богун. Брехня! Сама підла брехня! Не буду більше казати. Не хочу з вами розмовляти... Коли ви дали віру комусь, хто ховаєть ся, а не мені, — не хочу, не можу... Виберіть людей, пішлить до Одеси, нехай вони продають пшеницю. А що ваше не пропаде — дак моя власність 1200 десятин варт більш тієї пшениці... Ідіть! А ти, Петре, а ви, батьку... Хай... вам Бог простить... (Сіда, закриває лице).

Конопленко. Мене не винувать: я громадський чоловік... Да й що-ж ми тобі зробили? Тільки спитали? Що-ж тут за гріх??!

(З а в і с а.)

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Серед хати Богуня.

ЯВА I.

Богун і Оксана. [Богун пише, Оксана шие].

Оксана. Чого ти, Олександр, такий смутний, невеселий? Може ти заслаб?

Богун. Заслаб...

Оксана. Треба у вечері розмастити добре... (Мовчить). А що там у тебе з громадою вишло?

Богун. Нічого... Хтось набрехав, що будім я продав пшеницю.

Оксана. То Гершко розустив та Іван... Ще казали, що ти заховав у банку ті гроші.

Богун. А ти відкіля знаєш?

Оксана. Я давно знаю. Мені люди казали.

Богун. І ти мовчала? Ти, моя жінка, мовчала? Може і ти дала віру?

Оксана. А що-ж я казати му? Це не моє діло. Як заробив, то й добре... Люди заробляють і нам краще буде.

Богун. Мовчи! Мовчи! Не скверни свої уста!... Не перебивай мене: мені треба писати... (Пише).

ЯВА II.

Вбіга Гапка і пада навколішки перед Олександром Опанасовичем.

Гапка. Ой, батечку! Ой, лишенько! Го-о-о-ренько-ж моє! Сиротою лишусь! П-а-аночку, голубчику, ратуйте мене, ратуйте дитий моїх!...

Богун. Гапко! Заспокійтесь! Сідайте. Що це ви, як перед Богом?!...

Гапка. Не встану, не встану! На вас тільки, паночку, голубчику, на вас моя надія! Як не ви, то зостанусь сиротою з малими дітьми...

Богун. Гапко! Я бачу, що мені треба втікати з хати...

Гапка (хапа його за ноги). Не втікайте, а ратуйте!

Богун. Та заспокійтесь... Сядьте і розкажіть, що і як!

Гапка. Не можу говорити. (Плаче. Богун дає їй воду). От, як прибіг мій Петро, оце тільки до дому. Ні, не так... Цілий тиждень він як дурний, не робить, не їсть, не п'є. Ніч усю або чита, або ходить, як той вовкулака... Сьогодні прибіг... Узяв мішок... узяв мішок... ой, лишенько-ж моє!... (Голосить). Сьогодні взяв мішок... поклав нову сорочку й штани, звязав... зробив перевяз на плеча... Ой, матінко-ж моя! Та й каже: „Неправду я зробив, загубив свою душу“... Що-ж ти, питаю, украв що, або кого побив? „Ні, каже, гірше: загубив, каже, чужу душу...“ Як, кажу, убив на смерть? А він: „Може і на смерть. Піду, каже, від тебе в монастир, бо немає правди в нашому селі...“ Горенько-ж моє! Оце він збираєть ся іти! Паночку, голубчику, вас одного він послуха. Уговоріть його... На вас одного надія!

Богун. Ще одного звів!... Ох, як важко!... Підіть до Петра і скажіть, що я заслаб, що я хочу попросити ся з ним... Він прийде. Ідіть!...

Гапка. Зараз, зараз. (Вибіга).

ЯВА III.

Оксана і Богун.

Оксана. І що це стало ся з Петром? Не зрозумію... хазийство його добре іде... І таке зразу...

Богун. Оксано, мені щось ніяково... Мені не здужаєть ся... Та ще й писати треба... По правді, я не можу розмовляти з тобою. Іди собі з хати... Голова болить і так мені важко... Піди до батька, чи що...

Оксана. Ти слабий, а я піду! Як же так?

Богун (неначе не чує). Тільки як уже збереш ся іти, то зайди сюди... Ти-ж з Івасем підеш?

Оксана. Еге-ж, з Івасем.

Богун. Так іди... іди... та заходь... [За кулісами голос: „А де тут Богун?“]

ЯВА IV.

Богун, Оксана і післанець з телеграфу.

Богун. Хтось чужий прийшов. А хто там? Уходьте!

Післанець. Богуну телеграма з нарощим. (Богун бере її, розписуєть ся. Післанець відходить; читає. Захитав ся, ухопив ся рукою за стіл і задержав ся. Оксана підбіга).

Оксана. Що, що там таке?

Богун. Нічого... нічого... Іди скоріше... Іди... Іваса це покажу... не треба... (Цілує її). Може я тебе обидив... може тобі ало зробив... Прости мене... Прости! Чуєш? (Дивить ся на неї). Прости... і більш нічого... Іди до батька і сиди там, поки не покличу... Іди... (Вона іде). Іди... Ну, піду, розберу бумагу... (Виходить у другі двері. Оксана проходить заїва через сцену, зупиняєть ся).

Оксана. Що це з ним? Ох, серце моє б'єть ся! Чую я щось недобре... Боже! Що-ж мені робити? Побіжу до Олени Іванівни, може вона навчить. (Хутко вибігає).

ЯВА V.

Входить Богун. Гогорить тихенько.

Богун. Пішла... У хаті нікого. Ну, пора... Пора думати... Тепер я заспокоїв ся і зразу мені усе стало ясно. (Бере телеграму і чита): „Біля Очакова буря розбила судно з пшеницею. Надавець пшениці Богун. Людий виватавали. Судно пішло на дно...“ Тепер кінець... Громада не вірить мені, усі думають, що я ошукав їх, обікрав... Я... я... обікрав! А тепер? Тепер ніхто не дасть віри, що пшениця потонула; тепер я в їх очах злодій, украв, продав пшеницю... Господи!... Кінець... Будем зводити усе, чисто усе до сього кінця... Що-ж зробив я і що робити? Треба холодно, по порядку. Найперше: не треба звиватись, а то зараз афект наступить і тоді божевільний кат зна, що зробиш. Перше: що зробив? Оженив ся... Загубив життя Оксани. Добре... Далі... А головню — тихенько... Вдруге: не бачив, не чув, як любив Олену, як вона мене любила. (Гаряче, пильно) Олено! Олено! Галочко, рибонько! (Зляканившись) Що-ж це? Ще почують... Треба

Generated on 2015-08-15 18:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/luig.301121180004172
Public Domain in the United States; Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_#pd-us-google

тихо, з розумом... Да... що-ж тепер, от і забув... Господи! Що-ж це я? Що я думав? Еге... вдруге — загубив душу Олена... Так... У третє — треба все, все чисто полічити... Трегє: Петрови не дав науки, не дав сили, а вдарив на його серце, не давши розвою етичному ідеалу; згубив Петра і його сімю... Четверте: ідею братерства, поважання до інтелігентного чоловіка, поважання народа до науки — не вмів провести. Яка була віра у людей і тую своїм життєм, своєю невмілою працею згубив, згубив на віки... Хто-ж за мене? Оксана — чужа, Олена на віки чужа, Петро перший кинув в мене камінь, Конопленко чужий, люди, громада — чужі. Усі... Усі відхилились від мене і я один, один на розпутті!... Що-ж в мене засталося? Віра в свої сили? Немає її, немає сили! Найкращі, молоді згубились в вікчемій боротьбі... Віра в те, що треба йти в народ, жити його життєм — і ця віра згнула... І я так утомив ся, так утомив ся... Що-ж мені робити, що-ж? Одно тільки... Заснути — умерти. І умерти хутко, зараз... (Гаряче) Так жити хотілось... Жити... любити... І, Боже! І тепер, коли треба умерти, тепер, коли через години замість мене лежати ме труп, черепок, тепер приходять спогади: і молодість вільна, академія, товариство... Чого це в голову лізе ліс... пташки співають... дерева шумлять, неначе розмовляють... Ні, геть усе... Пора... Пора... Годі... (Виходить у кімнату на право).

ЯВА VI.

Берега вбіга в хату. Далі Богун.

Берега. Де? Де він? [Біжить на ліво і кричить там: „Олександр! Олександр!“]

Богун (виходить з револьвером). Що це мені почулось? Чи це вже починаєт ся, галюцинації? А, розум темніє... Господи! Прости мене! (Підніма револьвер).

Берега (біжить, кидаєт ся до його). Олександр, Олександр! Голубе! Схаменись! (Вириває револьвер, кидає його геть від себе). Олександр! Любий! Гарний! (Обнімає його і цілує). Бач, бач, я тебе люблю, люблю, люблю! Жити, жити тобі треба! Бачиш? Я тебе цілую. Знай же, що й досі люблю, люблю. Не ти, не ти винен... Ніхто не винен... А мені... мені не таїти, а все розказати... Я боялась, що ти мене вразиш у серце, я боялась і з цього не казала тобі; з егоїзму боялась себе вразити, я довела, допустила тебе до всего... Я винна, винна! Прости мене! Нове життє, нова праця і стара любов до Бога і людей — от що тебе зове!...

Богун. Олено! Що-ж це? Я не розберу... Як же це? Опамятай ся! Ти забула, що я убив в простих людях віру в культурного чоловіка, я згубив діло; ти забула, що в мене ні сили, ні розуму, ні волі немає...

Берега. Усе, усе знаю, усе думала... Не смерти треба, а жити й жити. Усякий дурень уміє умерти наглою смертю. Не умирати, а жити треба! Ми, люди культурні, вчені, повинні бути приміром людям простиж, приміром, наукою, освітою, піднімати їх треба у гору, а не нам до їх спускати ся!... Жити, жити...

Богун. Голубко! Ти забула, що я... я-ж тебе люблю...

Берега. Не кажи, мовчи... Я тебе любила і люблю, і от в останній раз тебе цілую! (Цілує його). Люби мене і я тебе любити му — душею; брат ти мені, — сестра я тобі. Жити треба для рідного краю, для людей, для сына твого!...

ЯВА VII.

Входять Оксана, з нею Конопленко і громада, Іван і Петро [одягнений у дорогу, з клуком за плечима].

Конопленко. Де, де він? Що з тобою? Яку бумагу одержав?

Богун. Панове громадо! Судно з пшеницею коло Очакова розбило ся, пшениця потонула. (Вся громада вітхнула як один чоловік). Осьде телеграма... Щоб кінця додати, за пшеницю я плачу, контракт я рву (рве), я сам слабій... я поїду відсіля. Замість мене повномічниками будуть Олена Іванівна і батько Іван Пилипович; як вони зроблять, так і буде... Я поїду від вас, поїду з села... Я втомив ся...

Іван (вбіга на середину, дивить ся на людей). Свині! Підлі! Чого дивитесь? Пяниця Іван?! Серце у Івана є... оттут є... Жид набрехав, сам лист до себе напшав; пять тисяч паносив до банку, так то гроші учительки, що після батька їй достались... Прости мене: я... я винен твоєму горю...

Петро (падає навколішки). Прости мене: і я винен!...

Конопленко. Як же-ж так?! З власної хати вигнали? Хто-ж тут ще винен? А?

Богун. Ніхто, панове громадо, не винен, ніхто. Ви не зрозуміли, чого я хочу, не знаєте мене, і я... я вас не знав! (Німа сцена. Громада нічого не зрозуміла, одні стоять як стовпи, другі дивлять ся на Богуну і Конопленка і питання у них на обличчі: „Як же це воно?“; Конопленко, обернувшись лицем до Богуну, і здивував ся і сердить ся; Оксана по лівім боці сцени простяга руки до Богуну і неначе збираєт ся до його бігти; Петро навколішках, Майстер стоїть трохи оддалік, схопивши голову в руки; Богун поник головою, осунув ся, руки висять подовж тіла; Берега за Богуну, твердо упершись рукою об стіа, високо піднявши голову, сміло дивить ся уперед).

(Завіса тихо спадає).

Нові поетичні твори С. Руданського.

— * —

85.

Вовк, собака і кіт.

Як собака стеріг хату,
То його й тримали...
Як постарів ся небора, —
Взяли та й погнали...

Іде бідний дорогою,
Притулку шукає...
Аж у лісі на поляні
Вовк його здібав.

„Куди, каже, йдеш собако?“
— Притулку шукати!

„А що-ж твої господарі?“
— Та вигнали з хати!

„Ну, нічого! Будеш, каже,
У мене служити...
В мене будеш, як дитина,
У роскошах жити...“

А чи їв ти що сьогодні?“
— Ні, каже, нічого!

„То-ж ходімо обідати!“
Каже вовк до нього.

Ідуть вони темним лісом,
Ідуть чагарями,
Ідуть вони пустим арубом,
Буйними ланами...

Ідуть степом!... На степови
Стадо коний грає...
Вовк пригнув ся, поглядає,
Здобич вибірає...

„Бачиш, каже, ту лошицю,
Що білії пята?“
— Бачу! — каже. „Ото з неї
Будем обід мати.“

І в мінуті почав землю
Під собою дерти...
Зачав дерти сиру землю,
Як нависний жерти.

„Подиви ся лиш на мене
З’жились чурина?...“

— З’жились, собака каже,
Стала як щитина!

Знов він землю під собою
Зачинає дерти,
Зачинає землю дерти,
Як нависний жерти...

„А поглянь міні лиш в очі:
Чи посоловіли?“
Нес поглянув йому в очі:
— О, посоловіли!...

Вовк як куля до лошиці!
Та й не сподівалась!...
Стадо в ноги в чисте поле!...
Лошиця осталась.

Беруть вони ту лошицю,
Теплу ще білують...
Збідували товсті стегна,
Стали та й балкують...

Попоїв нес та й гадає:
Нічого служити.

Тепер собі і без вовка
 Я вже можу жити...
 Тільки землі ваїсти ся,
 Та сьміло кидатись,
 І будь огир, будь лошниця,
 А мусить піддатись.
 І наїжив ся до вівка,
 Та й давай брехати...
 Давай вівка голодного
 Від лошниці гнати.
 — Іди, каже, коли хочеш,
 А то прийдуть люди!
 Тоді тобі, вражий вовче,
 Та й не з медом буде!
 Подивив ся вовк на нього,
 Як на того біса,
 Махнув хвостом, стрепенув ся,
 Та й пішов до ліса.
 А собака коло стерва
 І днює й ночує...
 Тільки в нього і роботи,
 Що все бенкетує...
 І скінчила всю лошницю,
 Поживи шукає...
 Іде собі дорогою,
 Аж ката здібає...

„Кули, котик, маїдруєш?“
 — Цритулку шукати!
 „А що-ж твої господарі?“
 — Та вигнали з хаги!
 „Ну, нічого, будеш, каже,
 У мене служити...
 В мене будеш, як дитина,
 У роскошах жити!“
 „А чи їв ти що сьогодні?“
 Ні, каже, нічого!
 „То-ж ходімо обідати!“
 Каже пес до нього.
 Ідуть вони по степови...
 Табун коний грає...
 Пес найкращую лошницю
 З стада вибірає...
 „Бачиш, каже, ту лошницю,
 Що білії п'яти?
 Ото зараз, каже, з неї
 Будем обід мати!...“
 І в мінуті став пес землю
 Під собою дерти,
 Став він дерти сиру землю,
 Як навісний жерти...
 „А що, каже, подиви ся,
 Чи чуприна встала?“

— Ба ві, каже, щось не встала!
 „Та кажи, що встала!“
 „А-ну тепер подиви ся,
 Чи встала чуприна?“
 Хоч не встала, а кіт каже:
 — Встала, як щитина.
 Зачинає знов він землю
 Під собою дерти...
 Зачинає землю дерти,
 Як навісний жерти!
 „А поглянь-но, каже, в очі,
 Чи посоловіли?“
 Подивив ся кіт у очі:
 — Не посоловіли!
 „Та кажи бо, старий дурню,
 Що посоловіли!“
 Тоді котик вже і каже,
 Що посоловіли...
 Він як куля до лошниці!
 Вона копитами!
 Так собака і розсклав ся
 До гори ногами!...
 Прийшов котик, глянув в очі —
 Очі вже теміли...
 — От тепер, собі промовив,
 То посоловіли! (1858).

ИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУССКОИ.

НАПИСАВЪ ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКІЙ.

П Е Р И О Д Ъ Н О В Ы Й.

Литература наукова.

[13. Михайло Драгомановъ].

— [Конецъ.] —

Етнографичну збірку другого роздѣлу въ першій частинѣ Драгомановъ подѣливъ на 23 нумери. Осъ и они: I. Семенъ Палѣй та Мазепа (стор. 1—36). Прилога до № I.: 1. Казки про Палѣя й Мазепу (37—46). 2. Переглядъ вѣршѣвъ про измѣну Мазепы (47—55). 3. Цертелевскій варянтъ пѣснѣ про Палѣя (55—58). 4. Переглядъ фальшованыхъ пѣсень про Палѣя й Мазепу (58—69). 5. Варянти особнои пѣснѣ зъ именемъ Семена Палѣя (69—75). — II. и III. Робота на линіи (76—83). Прилога до № II. Пѣсня про кару Тарасенка (84—85). — IV. Канальна робота (86—113). — V. Смерть козака въ Московщинѣ, — въ неволі (114—121). — VI. Панщина на гетьманщинѣ (122—140). — VII. Сулимова худоба (141—143). — VIII. Крымскій походъ 1735. р. (144—149). — IX. Лихо въ Крыму. Смерть Жадченка (150—153). — X. Погонць въ Крымскихъ походахъ (154—159). — XI. Погибель у степахъ (160—164). — XII. Москаль и Турокъ подъ Хотинномъ (165—166). — XIII. Погонць въ молдавському походѣ (166—170). — XIV. Москалики й волики (171—175). — XV. Козаченько й Ляшенько (176—178). — XVI. Надъ рѣчкою Синюхою. Полонъ Омельченка; служба безъ перемѣны (179—182). — XVII. Василь Петр. Капнисть (183—185). — XVIII. Козацький наборъ (186—188). — XIX. и XX. Подъ Киетриномъ (189—202). — XXI. Погонць въ пруському походѣ (203—205). — XXII. Слободскій козаки въ гусарахъ (206—210). — XXIII. Нема въ свѣтѣ правды (211—225). Додатки (стор. 226).

У своїй збірникъ „Политичній пѣснѣ украинського народу“ Драгомановъ приляв матеріялы изъ друкова-

ныхъ збірникѣвъ Максимовича, Лукашевича, Метлинскаго, Головацкаго, Рудченка („Чумацькій пѣснѣ“), Лысенка, Чубиньскаго и и. Вѣдтакъ подали ему етнографичній матеріялы Кульшъ, Ив. Манжура, Опанасъ Марковичъ, Ив. Рудченко, В. Горленко, М. Ганицькій, Ст. Носъ, Ив. и Як. Новицькій, И. Шевченко, С. Метлинскій, Конет. Бородайкевичева (Галичанка), Осипъ Одеськѣвъ (Галичанинъ) и и. Опроче Драгомановъ користувавъ ся своєю збіркою пѣсень народныхъ и такожь записками польскаго етнографа Адама Чарноцкаго (Ходаковского), якій знайшовъ мѣжъ паперами Макенмовича.

Драгомановъ займає въ нашій литературѣ якъ етнографъ вельми поважне мѣсце, бо вже-жъ, нѣгде правды дѣти, вважає ся вѣнъ мѣжъ сучасными етнографами украиньскими першимъ фольклористомъ. Велику стѣйність мають такожь деякі его розвѣдки литературній, историчній й побутовій, — найпаче-жъ его писанє на російскоій мовѣ „Историческая Польша и великорусская демократія“ в справдѣ творомъ историка вченого. Тѣлько-жъ и въ сихъ розвѣдкахъ не добачаемо прозорои систематики, се-бъ-то добре обдуманого пляну въ композиціи. Авторъ пише очевидячки на-швидко й не звертає уваги на форму свого литературного твору, зъ-за чого деякі его розвѣдки, мимо богатого змѣсту, не проявляють ясности въ высловѣ.¹⁾ У новѣйшихъ своихъ статяхъ подає

¹⁾ Професоръ Брикнеръ, згадуючи про болгарску статью Драгоманова „Славянскіи прѣправки на Едиповаго исторія“, называє еъ „eine reichhaltige, aber etwas wirre Arbeit“ („Archiv für slav. Philologie“. XVI. Band, S. 224).

вѣнь часто перерѣбки давнѣйшихъ своихъ творѣвъ,¹⁾ и вѣд-такъ розвѣдки его тратятъ часто той интересъ, який вытворює ся новимъ поглядомъ на справы просвѣтній й суспѣльно-національнѣй. Коли-жъ въ сѣмдесятихъ и вѣсѣмдесятихъ рокахъ Драгомановъ у своихъ творахъ проявлявъ бѣльше спокою й объективности, то теперъ загорѣлась его душа полемикою супроти „ретроградныхъ національнѣкѣвъ украинськихъ“, и вѣдтакъ въ теперѣшнихъ его писаняхъ добавачемо прикметы субъективного свѣтогляду.

14. Иванъ Манжура.²⁾

Иванъ Манжура — се справжній Украинсець-хлопоманъ, щѣ мѣжь усѣми етнографами украинскими своимъ побутомъ наибѣльше зближивъ ся до мужикѣвъ и зъ устного ихъ переказу вмѣвъ придбати собѣ вельми цѣнний пѣсенъ й казки народнѣй. Тому-то вважає ся вѣнь однимъ изъ знаменитшихъ нашихъ етнографѣвъ, дарма, що за-для тяжкого свого лихолѣтя не змѣгъ самъ звести до купы всѣ свои етнографичнѣй матерѣялы й выдавати ихъ окремыми збѣрками.

Вѣнь родивъ ся въ Харьковѣ р. 1851. Батьки его були люде вбогѣй. Бабуся его по матери була Московка; — она взяла малого Ивана до себе, але якъ було ему пять рокѣвъ, батько выкравъ его въ неѣ и привѣвъ пѣшки въ Харьковѣ. Черезъ недоглядъ свои хрещеной матери, Деревицкои, хлопецъ попавъ ся въ „арештанську“ при полицѣй. Бувъ вѣнь тогдѣ „непомнящимъ родства“, вѣвъ изъ арештанського кѣтла, доки якийсь сторожъ изъ пожарныхъ не взявъ его за сына.³⁾ Незабаромъ вѣнь опинивъ ся въ шпитали, й тутъ зустрѣвъ ся зъ батькомъ. Вѣдъ часу, якъ выдужавъ, до девяти-лѣтнього своего вѣку вѣнь обѣйшовъ пѣшкомъ 6000 верстѣвъ. Въ Бѣлгородѣ, Курской губерннѣ, малого Ивана взяла до себе княгиня Волконсека, одягала его въ шовкѣ та вѣддала до попа въ науку. Але трохи-перегода батько забравъ его зъ-вѣдсѣль, щѣбъ вѣддати на выховане до якогось богатыря Алферова. Пришовши въ село Боромлю, старый Манжура своимъ звычайемъ запивъ и не вѣдпускавъ вѣдъ себе сына, щѣбы не втѣкъ. У шинку прожили они два чи три днѣй. Та отъ, малому Иванови поталанило якоє, выпросити въ батька карбованца на гостинцѣ та й втѣкти.

На дорожѣ зустрѣвъ вѣнь чумацку валку, котра везла горѣлку. Побачивши хлопчину моторного, чумаки приняли его до себе й поручили ему точити зъ бочки горѣлку. Дѣвалось се ось-якъ: вѣдбивано легонько обручъ на бѣкъ, вѣдтакъ проколювано шиломъ дѣрку, зъ котрой цѣркѣмъ сплывала горѣлка въ цебрикъ. Опѣсля ту дѣрку замазувано хлѣбомъ и опять набивано обручъ. Чумаки нагодували хлопчину й обѣцяли завезти его въ Харьковѣ, — але другого дня вѣ-ранцѣ надумались инакше й показали

ему дорогу черезъ якийсь лѣсокъ, заявляючи, що за тымъ лѣскомъ веде дорога навпростецъ у Бѣлгородъ. Иванъ пѣшовъ туды босый, бо въ дорожѣ кинувъ геть чоботята, щѣбъ ити лекшою ходою. Въ дорожѣ зустрѣвъ вѣнь якѣсь жѣнки, щѣ йшли на прощу. Прочане казали ему, называти ся сыномъ одноѣ зъ нихъ и обѣцяли, походивши по святинямъ, повести его въ Бѣлгородъ. Та отъ, въ дальшѣй дорожѣ зупинивъ Ивана Бѣлгородскѣй его учитель, пѣбъ Григорѣй Курдюмовъ, котрый велѣвъ прочанамъ повести хлопчину въ мѣсто Хотмыжскѣ, де жида попова мати-вдовиця. Тамъ Иванъ дожидавъ Курдюмова и вернувъ ся зъ нимъ у Бѣлгородъ. Хлопчина живъ вѣдтакъ въ отъ-сѣмъ мѣстѣ, а зъ-перегодомъ вѣддали его въ другу гимназѣю въ Харьковѣ. Але зъ пятой класы треба було ему выйти. Опѣсля принято его до институту ветеренарѣвъ у Харьковѣ, але й тутъ не скѣнчивъ науки. Годѣ-жъ дѣзнатись, чому вѣнь (1870. р.) покинувъ сей институтъ. Дехто казавъ, що спричинилось тому пѣяцтво, дехто звертавъ на якусь исторѣю политичну, а дехто зновъ на задирливу вдачу Ивана. Въ 1871. р. поселивъ ся вѣнь у своего товариша по гимназѣй въ его маѣтности въ Катеринославщинѣ. Тогдѣ вѣнь живъ по простыхъ хатахъ, по пасѣкахъ, по курѣняхъ, — зазирнувъ и въ глибокѣ житя народного, та й назбиравъ тогдѣ чи-мало етнографичного матерѣялу. Року 187ѣ. розпочавъ ся въ Герцоговинѣ рухъ проти кормиги турецкои. Той рухъ выкликавъ войну Сербѣй зъ Туреччиною. На запомогу Славянамъ, вызволити ся зъ армя турецкого, рушили Славяне й зъ нихъ краѣвъ, — рушили въ Сербѣю охотники й зъ Россѣй. Рухъ той не минувъ и Украины. Значна частина Украинцѣвъ понесла на чужину за чужу волю свою кровь й свои головы. Мѣжь ними бувъ и Манжура.

Одному изъ своихъ приятелѣвъ розповѣвъ Манжура ось-яку пригѣду свою въ Сербѣй: Судило ся ему, пошастись до того войскового вѣддѣлу охочихъ, щѣ бувъ пѣдъ рукою одного россеѣйского Испанца М—о. Разъ якоє въ таборѣ Манжура лежавъ собѣ на земли горѣлицъ саметогдѣ, якъ поуезъ него проходилъ той россеѣйскѣй Испанецъ-начальникъ. Манжура не помѣтивъ его й лежавъ собѣ, — та отъ, гордый Испанецъ гукнувъ на него звычайемъ старшины войскового. Манжура схопивъ ся, та забувъ зняти зъ головы шапку. Пѣйшло за те слово по слову, и вѣдтакъ за зрушенѣ войсковоѣ дисциплины приказавъ Испанецъ-начальникъ „засыпать“ Манжурѣ нагаѣвъ. Та й такъ ему засыпали, що трохи-не зовсѣмъ мертвого вѣднесли на рукахъ до лѣкаря. Але-жъ про те Манжура не покинувъ той справы, щѣ привела его въ Сербѣю и першь, нѣжъ привести до кулѣ турецкои, привела до „испанеко-россеѣйского нагаѣ“. Одужавши Манжура бувъ у Сербѣй, ажъ доки его не ранено въ руку.¹⁾

Етнографичнѣй матерѣялы Ивана Манжуры часто зустрѣчають ся у збѣрникахъ сѣмдесятихъ и вѣсѣмдесятихъ рокѣвъ. Вѣнь збиравъ украинскѣй пѣсенъ въ губерннѣ Катеринославскѣй и Херсонскѣй. А по-за-якъ въ отѣсихъ губерннѣяхъ находятъ ся оселѣ россеѣйскѣй, то Манжура записавъ такожъ деякѣй пѣсенъ россеѣйскѣй. Около 200 россеѣйскихъ пѣсенъ народныхъ, записанныхъ въ Катеринославскѣй губерннѣ, передавъ Манжура етнографу П. В. Шенинови. Вѣдтакъ въ „Русскѣй Старинѣ“ надруковано три

¹⁾ Такъ и. пр. въ „Чудацкихъ думкахъ“ зустрѣвачемо такѣй погляды на суспѣльно-народнѣй справы, якѣ Драгомановъ высказавъ уже въ „Антрактѣ“ и въ „Австро-русскихъ споминахъ“.

²⁾ Литература: а) „Современная малорусская этнография: П. И. Манжура“ — статья Н. О. Сумцова въ „Кѣвской Старинѣ“, томъ XXXVIII. 1892; стор. 333—349. — б) „Иван Манжура“. Посмертна оповѣстка в „Зорѣ“, 1893; стор. 302—303. — в) „Памяти П. И. Манжуры“ — статья Н. О. Сумцова въ „Кѣвской Старинѣ“, томъ XLIII. 1893; стор. 80—90. — г) „До житя Ив. Манжуры“ — статья Василя Лукича въ „Зорѣ“, 1893; стор. 462—463.

³⁾ „Кѣвская Старина“, томъ XIII, стор. 81.

¹⁾ „Дѣло“. 1893. № 258, — въ статьѣ „Надъ сѣвными могилами.“ — Манжура“.

російській п'сені историчній: „Осада Смоленска“, „Взятіє Хотина“ и „Новороссія“.¹⁾ Ббльшу частину українського матеріалу етнографичного Манжура передавъ „юго-западному“ в'дд'лови географичного товариства въ Кйївѣ, а коли сей в'дд'ль (1876) закрыто, надрукувавъ єѣ Драгомановъ то въ „Малорусскихъ народныхъ преданіяхъ и разсказахъ“, то въ „Политичныхъ п'сеняхъ украинскаго народу“.

Въ 1885. р. Манжура ставъ займатись писанємъ популярныхъ книжокъ для народу. Того року п'дъ псевдонимомъ Ивана Кал'чки выдавъ в'нѣ перер'бку народної казки „Якъ чортъ шматочокъ хл'ба одслужувавъ“, а въ 1886. р. перер'бку другої казки „Лиха година“.²⁾ Отъ-сї казки приславъ в'нѣ профессору Сумцову, и ось-якъ в'нѣ виправдувавъ ихъ зм'єтѣ фантастично-гумористичный: „Звернувши увагу на те, якъ народъ читає р'зні метелики, я заприм'тивъ, що симпатичні пов'єсти, н. пр. „Дзвонарь“ и „Салдатка“ Мордовця й такожь опов'даня Марка Вовчка й другї под'бні доводять мужик'в'въ при читаню трохи-не до сну. А м'єжь-тымъ пов'єсти Стороженка й Кв'тки одухотворюють слухач'в'въ, — спонукують ихъ до см'єху й забавы. Тому-то всяка тема опов'даня, хоча-бъ була дуже гарна та гуманна, не є интересною для мужика, коли єѣ взято зъ прозы житя; — в'дтакъ она не виправдує свого назнач'ня, по-за-якъ мужикъ не хоче єѣ читати“.³⁾

Зъ-перегодомъ побачивши, що такимъ видавництвомъ год' придбати соб' прожитку, Манжура задумавъ занятись кольпортажею книжокъ, але сей планъ зароб'тку не зд'йснивъ ся. В'дтакъ писавъ в'нѣ кореспонденцїѣ до газетъ и яко мога коротавъ свою б'долошну долю.

Въ 1889. р. профессоръ Потебня выдавъ у Петербурзѣ „Степові думы та сїѣвы“ Ивана Манжуры (8^о, 38 стор'в'въ). Въ сему зб'рничку поезїѣ надруковано 34 лиричній поезїѣ, одну балляду („Ренегатъ“) и 8 байокъ та анекдот'в'въ.

Потебня високо ц'нивъ стихотворы Манжуры,⁴⁾ а Сумцовъ у письм'ѣ до Омеляна Огоновского (18. вересня 1894. р.) писавъ про сего поета м'єжь иншимъ ось-що: „П'сля Шевченка Манжура найкращїй поетъ Украины“. По наш'й думц'ѣ Манжура год' визначувати таке високе м'єсце въ наш'й литератур'ѣ. Одначе треба признати, що єго малюнки деякихъ образ'в'въ природы (н. пр. „Въ ранц'ѣ“) можуть уважати ся вправд'є вдатними. Вже-жь у непосидючого Манжуры не було снаги до тр'вкою прац'ѣ литературнои; тому-то въ єго стихотворахъ не добавчаемо єуц'льныхъ и виправленихъ образ'в'въ, хоча деякі думки визначують ся глибокимъ лиризмомъ, ба, подекуды й реальною правдою.

За проводомъ профессора Сумцова д'єлимо поезїѣ Манжуры на три в'дд'лы: 1. автобіографичній (вс'єхъ п'сень 16); 2. мужицкїѣ, — побутової або соціально-економичній (12 п'сень); 3. стихотворы вс'єлякого зм'єсту (8 нумер'в'въ).⁵⁾

Межи стихотворами, що вважають ся причинкомъ до автобіографїѣ Манжуры, визначують ся отъ-сї дв'є передні строфы:

1) „Кіевская Старина“, т. XXXVIII; стор. 333.

2) „Кіевская Старина“, т. XLIII; стор. 87.

3) *ibid.*, стор. 83.

4) *ibid.*

Не треба мен'є славы людської.

Не треба и гордой ихн'бї хвалы,
Сами бо, якъ сл'озы, зъ нудоты тяжкою,
Цї думы та сїѣвы мои изросли.

Любовь икъ людин'ѣ, недолею стр'в'т'ї,
Мен'є проказала, сумуючи, ихъ;

Любови-жь безъ суму немає на св'єт'ѣ:
Така коли й єсть, такъ хйба у св'єтыхъ.

Въ отъ-сихъ в'ршахъ заявивъ Манжура, що в'нѣ сп'євавъ свои сумовитї думы й сїѣвы за-для любви до б'д'ныхъ людей. В'дтакъ „старому музыц'ѣ“ вкладає в'нѣ въ уста отъ-сї слова: „Я не п'ду до багача, | мен'є голотонька мил'єшь; | м'єжь нею душенц'ѣ в'лн'єшь, | и де голота, тамъ и я“ (стор. 21—22).

Манжура не зазнавъ въ житю доброї дол'є; — тому-то „до товариша“ в'дб'завъ ся в'нѣ ось-якою гарною п'сенею:

Не хрещатымъ барв'ночкомъ,
Не запашнымъ василечкомъ
Життя наше процв'єло;
Лихе горе та б'д'онька,
Мовъ г'рка та лоб'донька,
Його зъ-малку проросло.

Перв'цв'єтъ нашъ зморожений,
Лихол'єтнямъ зъубоженный,
Не розцв'євъ ся та й опавъ,
А над'єю сц'єлющую,
Въ людей в'єру живущую
Въ степу вихоръ розмахавъ.

Мы н'єчого путящого,
За те, може, й ледащого
Въ спадки д'єтямъ не дамо,
И живї ще забутии,
Ихъ докоромъ окутии,
Такъ безъ сл'єду й помремо.

И теперь ось даремнее
Життя наше икъчемнее
Соб'є марно доскливо,
Мовъ огоникъ въ дороженьц'ѣ
На попасн'омъ обложеньц'ѣ
Де забытый дотл'єва (стор. 1—2).

[Дальше буде].

Т. ШЕВЧЕНЬО

підчас перебування його в академії художеств [1838—1844].

Критично-біографічний нарис.

Написав О. Я. Коныский.

→ [Далі.] ←

VIII.

Зараз у сл'єд за „Кобзаремъ“ виходить в Петербурзї р. 1840 окремою книжкою Шевченка поема „Катерина“. Вже з отегого лишень самого знати, якъ Українцї повитали Шевченковї твори. Знати, що „Кобзарь“ ластівкою весняною полинув на Україну и розбудив тамъ приспанихъ д'єтїѣ її. Українцї почули, що заговорило до нихъ „нове, огненне слово“, и почали б'льшъ інтересовати ся р'дною мовою. Були і до „Кобзаря“ твори писанї мовою українською: повїсти Кв'тки, — „Подтава“ и „Приказки“ Гребінчинї; твори Котляревського, Гулака-Артемовського, Левка Борзовиковського, Костомарова

і де-що інше; але, як каже Чужбинський,¹⁾ все оте читали вишні стани на Україн, якое мляво; а „Кобзарь“ одним ментом розігнав апатію і викликав любов до рідного слова, що було тоді вигнане з ужитку в розмові не тільки між панами, а навіть і в розмові з хрестянами... Після „Кобзаря“ пани взяли ся читати Квіткині повісті.

Таким чином Шевченкове наймення швидко стало відомим скрізь по Україні і заняло зразу місце на покуті, по правді принадлежне авторви „Кобзаря“ яко „першому великому поетови нової великої літератури в славянському світі“, як промовив се. вже після смерті Шевченка, російський критик Григорьев. Україна зрозуміла душу Шевченкових творів; зрозуміла, що його пісня — пісня цілого народу, виведена голосно; що вона єсть зорею оновлення нашого письменства, задобреною ідеями народно-національними і демократичними. Пісні з такими ідеями до віку не вмирають.

Щиро, радісно вітав „Кобзаря“ тодішній ветеран нашого малого ще письменства Грицько Квітка. Шевченко, скоро вийшов „Кобзарь“, дак один примірник його доручив якомусь Українцеві, що їхав до Харкова і прохав піднести „Кобзарь“ Квітці. Однак шось пошкодило тій людині їхати до Харкова і він передав „Кобзаря“ Мартосові, а сей вже переслав його до Квітки. Старенький Григорій Федорович, „одержавши „Кобзаря“ притулив його до серця“ і 23. жовтня р. 1840, дякуючи за його Шевченкові писав: „Ваші думки кріпко лягають на душу. Гарно, батечку, гарно. Вже так що думки! Утвітть ще; потіште душу; мов теплого місячка злийте на неї; а то від московських побрехеньок, шось дуже вже до печінок доходить“. В тому-ж листі Квітка просить Шевченка переказати віршами його Квітчину, „Панну Сотниківну“, надруковану мовою російською в 3 книжці „Современника“ 1840 р. „та ще й патрет з неї амальювати“. Не відаємо, чи брав ся Тарас перевірявати „Сотниківну“, але з листу його до Квітки 8. грудня р. 1840 відаємо, що він „малював її і хотів скінчити ще до Різдва, тай не знаю, пише він; бо тут (в Петербурзі) ні день, ні ніч, так чорт знає що: прокинеш ся рано, тільки що заходив ся малювати, дивись: вже й ніч; тільки пеналі мисні, більш нічого“. Щірі і приязні відносини Квітки до Шевченкових творів, не могли добре не вплинути, не підбадьорити Тараса. Квітка прохав у його поезій до якогось свого альманаху, Тарас післав до його 8. грудня якусь невідому нам свою поезию Г а н н у с я і писав: „Оце сьогодні скомпоував її на швидко, тай сам не знаю, чи до ладу, чи ні. Подивіть ся на неї гарненько, тай скажіть щиро правду. Як побачите, що вона дуже вже безцна, (бо вона такою міні здасть ся) то не давайте її друковати; нехай іде, звідкіля ваяла ся.“

Як перейшов у Тараса останній час року 1840 і початок р. 1841 — звісток не маємо, опріч того, що він кватировав укупі з художником Михайловим, і зазнав скорботи, похоронивши свого друга-учителя студента Демського. Відома ще, що з виходом його „Кобзаря“ ширшає його знайомість між Українцями, що приїздили жити до столиці. Між ними треба назвати Грицька Тарновського, дуку-дідича з борзенького повіту. Йому тоді було літ під 50; дітий у його не було; в годованках у його були небоги і в одну з них закохав ся був Штернберг. Тарновський любив товариство художників, письменників, учених і артистів, чимало їх і між ними Глинка, знаменитий музик, перебували в селі Качавиці, маєтності Тарновського, де у його прекрасний рокичний дім і невимовно гарний парк. Тарновський належав до тих українських панів-дуків, що хоч по трохи памтовали свій національно-народний родовід і не цурали ся ідей національно-демократичних, звістно на стільки хоча, на скільки давало те панське поводжене. Маєтність Грицька Тарновського перейшла по його заповіту до Василя Тарновського. Останній (род. р. 1809, помер р. 1865) був чоловік доброї освіти і прихильник народа. Він зумів зібрати доволі значний український музей, а син його, Василь же — збогатив той музей новими придбаннями, найпаче придбанням власноручних манускриптів Шевченка і інших речей, що належали останньому.

З Григорієм Тарновським познаємив Шевченка Мартос, однак до р. 1842 нема у нас певних фактів, щоб характеризували відносини між Шевченком і Тарновським за час 1840 і 1841 р. З двох пізніших вже листів Тараса до Тарновського, треба гадати, що відносини їх були прості, приязні і щірі. Року 1841 Шевченко наділяє Україну новою своєю поемою історичною „Гайдамаки“. Довго її держала в своїх лабетах цензура. „Було міні з вами [в „Гайдамаках“] лиха, писав 26. марта 1842 р. Шевченко до Тарновського. На силу випустив цензурний комітет. „Возмутительное“ тай годі! Ледві сяк да так впевнив їх [цензорів], що я не бунтівник. Тепер хватаю ся розіслати, щоб не схаменули ся.“ З тих помилок, з якими надруковано „Гайдамаків“ [друкарня Сичова в Петербурзі] справді знати, що Тарас хватав ся швидче їх надруковати, боячись, „щоб не схаменули ся“ і не заборонили їх цензори. На помилки він нарікає і в листі до Тарновського 26. марта р. 1842 і в листі до Квітки 28. марта. „Надруковав, пише він до останнього, бодай йому очі повилазили... Не дайте дуже, коли що знайдете не до ладу, бо і написано і надруковано навмання“. Шевченко добре добачав, що інде в „Гайдамаках“ є де-що таке, що інакше-б треба його переробити, є таке „що аж самому соромно“. Однак не вважаючи на се, не вважаючи на нові неприхильні рецензії російських газет і журналів „Гайдамаки“ вельми швидко розійшли ся; в грудні 1841 р. вони не були ще викуплені з друкарні²⁾, а в березні р. 1842 непроданих „Гайдамаків“ лишило ся тільки сотня примірників.³⁾

Тут варто спинити ся над питанням: звідкіля Шевченко взяв сюжет на „Гайдамаків“ і коли саме писав сю поему? На думку д. Чалого, висловлену спершу в „Основі“, а потім і в книзі його „Жизнь и произведения Тараса Шевченка“, так першим зерном, з котрого зросла поема, були оповідання Тарасового діда Івана і подорожі Тараса з сестрами в Лебединський-Мотронівський монастир, де на цвинтарі було чимало могил козів. Над могилами були плити з написами. Тарас читав прочанам ті написи, а між прочанами були може такі діди, що памятали і розповідали про страшні події гайдамаків. Тарас слухав їх, переносив ся думками в минуле і в фантазію до його на цілий вік запали ті місцевости,

„Де ходили Гайдамаки
З сьвятими ножами,
І ті шляхи, що він міряв
Малими ногами“.⁴⁾

Мартос ще р. 1863 доводив, що д. Чалий помилив ся. „Ще року 1840 хотів я, писав Мартос, про Барську конфедерацію довідати ся більше, ніж давав Плюшарів лексикон і часто про се розмовляв з Гребінкою. При тих розмовах бував і Шевченко і слухаючи те не подав і знаку, щоб йому тоді було що небудь відомо про події гайдамацького часу. Нарешті я дав Шевченкові прочитати новий роман Чайковського „Вегпунога“. З того роману він і взяв зміст „Гайдамаків і більшу частину подробиць“.

Не тяглю я, з якої речі Чалий⁵⁾ зовсім знехтовав Мартосову звістку; навіть не згадав про неї і за ключ до „Гайдамаків“ взяв єдине передмову до них, написану Шевченком; але-ж і передмова показує, що цілком не можна нехтовати Мартосової звістки. Шевченко каже, „про те, що діяло ся по Україні р. 1768, я розповім, як чув від старих людей. Про Гайдамачину я не чита в нічого надрукованого“. Однак-ж він подав в „Припису“ ресетер, що сьвідчить і про ті ключі, які він читав, перш ніж написав „Гайдамаків“. Він згадує і про Плюшарів лексикон і про історію Кониського. Бантин-Камецького, певна річ, що перше зерно „Гайдамаків“ запало в Тарасову душу з народних переказів і переказів з переказів діда Івана; але воно не було і не могло бути таким, до якого розросло ся в поемі, коли-б автор її не познаємив ся з подіями гайдамаків по інших ще літературних джерелах. А що до гадок про вплив подорожі до монастиря, то їх треба або зовсім залишити, або уважати їх, коли вони дійсно були,

1) „Кіевская Старина“, 1894, кн. 2.

2) „Русская Старина“, 1880, кн. 21.

3) Чалий, стор. 16—17.

4) „Вестник Ю. и З. России“, 1863.

5) Стр. 248—250.

на стільки, на скільки можливо сподівати ся впливу їх на хлопця 11—13 літ. Як що й доводило ся Тарасови подорожувати, так певна річ, що до року 1827, коли йому було не більш 13 літ, а сестрі Рині 11. До того-ж ми й не відаємо, до якого саме монастиря ходив Тарас „з сестрами“ на прощу. [Зауважмо, що Тарасова сестра Катерина ще р. 1823 вийшла за муж в друге село.] Д. Чалий каже про „лебединський-мотронинський монастир“, але такого монастиря не було й нема; се два окремі монастирі, обидва вони в Чигиринському повіті. Жіночий монастир Лебединський Миколаївський стоїть біля р. Галтурки в лісі, що зоветь ся Лебедин, верстов за п'ять біля села Лебедина. Сей монастир осаджено р. 1779 черницями з волошського кажурського монастиря, що був оруйнований Турками. Будованню монастиря сього найбільш запоміг князь Ксаверій Любомирський. Саме отсей монастир і загадує Шевченко в „Гайдамаках“, не відajući, що монастир „Лебедин дівочий між Чигрином і Звенигородом“ осаджено більш ніж через десять літ після подій, списаних в „Гайдамаках“ його. Що до монастиря Мотронинського, так дійсно се монастир вельми стародавній. Стоїть він в темному мотронівському лісі, за 9 верстов від Ведмедівського монастиря. Осадила монастир, як каже переказ, якась княгиня Мотрона ще до Батия-6 то. Татарва оруйновала була його, але князь Ольгерд р. 1568 запоміг оновити його, а гетьман Сагайдакний р. 1620, 1621 наділив його землями, король Ян Казимир р. 1664 затвердив права монастиря на землі. Турки р. 1676 спалили сей монастир; оновлено його р. 1686 а потім р. 1717 польський князь Ян Яблоновський запоміг йому і затвердив за ним усї його землі, не вимагаючи, щоб монастир пристав до Унії.

Зерно „Гайдамаків“ розросло ся відповідно тому, як Шевченко знаємив ся з історичними фактами минулої України; хоч він і каже, що не читав про події р. 1768 нічого надрукованого, але додає: і критикованого; от в отому слові і вся сила і вага, на яку не звернув уваги д. Чалий. Задумав писати своїх „Гайдамаків“ Шевченко коли не в 1838 так в 1839; бо, як відаємо з його „Записок“, він тоді вже, стоячи перед малюнками Брюлова, задумував ся про ілюстрації, про сліпого кобзаря до „своїх лютих гайдамаків“. Значить очевидна річ, що з „Wernyhora“ Чайковського коли Тарас чим і покористовав ся, так хіба невеличкими подробицями, які і додав до готового вже образу цілої поеми.

До того-ж часу реструю я і написання Шевченком другої поеми „Черниця Маріяна“, бо послаючи до Тарновського „Гайдамаків“, Тарас р. 1842 пише: „Будьте ласкаві не давайте ім [дівчатам, небогам Тарновського] читати і не показуйте ім мої „Гайдамаки“, бо там є багато такого, що аж самому сором. Нехай трошки підждуть; я їм пришло „Черницю Маріану“, к великоду (1842) думаю надруковати. Се вже буде не „возмутительное“.

IX.

Річ зовсім натуральна, що ворожі рецензії на „Кобзаря“ і на „Гайдамаків“ не могли не вразити перенятливої душі і чуткого серця Шевченка; не натурально-б було, коли-б вони не обравили його самолюбства. Натурально було йому заняти ся бажанням довести рецензентам російським, що він спроможен писати і чужою мовою і що російською мовою може він орудовати добре, що він знає її, тямить, а не „орудує“. І от він береть ся за писання віршів і драм мовою російською. Ще р. 1841 послав він до Квітки російські вірші своєї роботи. То була пісня з драми „Невіста“, що перше була трагедія „Никита Гайдай“. „Я її, писав Шевченко, перешайстрував на драму. Я ще одну драму майструю: називається ся вона „Сльбная Красавица“. Не знаю, що з неї буде; бою ся, щоб не сказали Москві: „mois vais suget“, бо вона, бачте з українського простого біту. Не знаємо, що се була за драма; не відомо, які то були драми написані Шевченком мовою російською, драма на 3 дії „Назар Стодоля“ і трагедія „Даніло Рева“. Здасть ся не буде помилок гадати, що „Стодоля“, та сама драма, що потім надруковано її по українськи. З того, що Шевченко написав мовою російською, надруковано за життя його тільки частину з драми „Никита Гайдай“ в „Малку“ р. 1840, да пізніше трохи поеми „Безталанний“

1844 р., видаву тоді-ж таки і окремо під назвою „Тризна“. Усе останнє, написане Шевченком не по українськи, а між ним і „Сльбная“, надруковано вже після його смерті. „Сльбую“ те-ж він хотів надруковати ще р. 1842, але потім схаменив ся. „Не хочеть ся її друковати, писав він 30. вересня р. 1842 до Кухаренка, та не маю вже над нею волі. Череписав „Сльбую“ тай плачу над нею. Який мене чорт спіткав і за який гріх, що я, оце, сповідаю ся кацапам черствим кацапським словом! Лихо, брате отамане! Ёй Богу лихо! Се правда, що опріч Бога і чорта в душі нашій є щось таке страшне, що аж холод іде по серцю, як хоч трошки його розкриши. Цур йому: мене тут і земляки і неземляки зовуть „дурнем“. Але-ж хіба я винец, що я уродив ся не кацапом, або не Французом! Що-ж нам робити, отамане-брате! прати проти рожна, чи закопати ся за живо в землю? Дуже міні не хочеть ся друковати „Сльбую“ та вже не маю волі“.

Ми відаємо вже за що „неземляки“ називали Шевченка „дурнем“: за те, що він, як їм здавало ся, пишучи по українськи „уродоволь русекій языкъ на хахлацкій ладъ“. А за що таким титулом величали його земляки, можна, здасть ся, вгадати без помилки.

Під кінець р. 1841 і з початком р. 1842 знаємив ся Шевченка особиста геть поширшала і він спізнав ся особисто між інчими земляками з прилучанами: Корбе, Марковичем Миколою, істориком, далі з Семеном Артемовським, з Шепкином, а найважнійша річ з Яковом Кухаренком. Яків Герасимович Кухаренко був людина жвава, перенятлива, як і Шевченко; чорноморець з глибоким почуттям національним; чоловік з палким темпераментом; з щирим серцем козака, непопованим цивілізацією фінського „галота“. У його були св'язі традиційні козацтва і козацької волі і св'язі любов, міцна, чиста до України. Він бачив і тямив, яким „благомъ“ наділено Україну і тямив, що з тим „благомъ“ тяжко жити людям колись вольним, жити у неволі під тими людьми, що ніколи волі не знали. Зимом на рік 1842 він приїздив до Петербурга. По дорозі в Москві він бачив ся з Бодяньським. А сей глибокий демократ [попович з Варви, лохвицького повіту], людина учена, свідомий Українець нагадував Костомарову тих наших далеких предків, що ніколи не страчували хоробрости і говорили: „Станьмо кріпко да не посрачим землі руської“. Скоро отсі два патріоти українські Кухаренко і Бодяньський побачили ся, то вже-ж не можна було їм не зняти бесіди про „Кобзаря“, про „Гайдамаків“ і про автора їх. І певне, що Бодяньський притємом радив Кухаренкови спізнати ся особисто з Шевченком. Скоро Кухаренко приїхав до столиці, він і познаємив ся з автором „Гайдамаків“ і зараз так сирпателів ся, що до віку були вони щирими друзями. Яків Герасимович не вельми довго пережив Тараса Григоровича: убито його у вересні р. 1862.

Отже такі освічені люди, як Гребінка і Бодяньський, довідавшись, що Шевченко пише і по російськи, не могли не зауважити на се. Вони гямили, який великий талант показав Шевченко в своїх творах українських; тямили, що сей талант принесе найбільший урожай на ґрунті рідному. Тим то й бажали вони, щоб Шевченко з сього ґрунту не сходив. Інічі знов Українці, Шевченкові знаємі, просто інстинктом чули, що Шевченкови не слід працювати не на своєму полі. Таким чином Українцям не можна було не з'ясувати Тарасови, що він вбираєть ся „в кожух не на його питий“. Найбільший вплив в сьому разі, опріч Гребінки і Кухаренка, зробив на Кобзаря Бодяньський, коли з початку р. 1843 Шевченко був в Москві і бачив ся з ним.

Не можна було Шевченкови не звернути уваги ще й на те, що інічі критики, як от Тихорський в „Маяку“, високо ставлять його талант. Та й ворожі йому критики „Сына Отец“, „От. Записокъ“, „Биб. для Чтенія“ і інші признають за ним велику кебету поетичну і нападають на його єдине за мову, та за те, що він „мужичий поет“. Остання атестація доводила, що критики російські тоді ще не досерли до розуміння великої ваги мужичого письменника, мужичого поета, да ще й по роду, й по серцю, й по думкам мужичої дитини.

З усього того й виходило очевидячки, що Шевченкови треба зовсім знехтовати вороговання до його критиків російських і покинути писати чужою мовою і от він починає коло

сього мірковати. Ми читали вже казаття його в листі до Кухаренка; а в листі до Тарновського він каже: „Нехай я буду собі і мужицький поет, аби тільки поет, то міні нічого більш і не треба! Нехай собака лає, вітер рознесе“. Але-ж все ще якось вагаєть ся він, і в тому-ж самому листі до Тарновського додає: „Обіцянку пришлю вашим дівчатам к великодню, а може й ранійш, тільки не ту, що писав вам, а інчу, по московському скомпоновану, щоб не казали Москалі, що я їх язика не знаю.“

Обіцянка ся була ніщо інче як „Тризна“. Хоч після листу до Тарновського „Тризна“ надруковано геть більш як через рік, хоч присвяченне до „Безталанного“ датовано 11 днем листопада р. 1843 в Яготині, але-ж опріч отсієї „обіцянки“, скомпонованої по московському, я не відаю іншого якого Шевченкового твору, щоб можна було ліпше припасовати ся до обіцянки висловленої в листі до Тарновського.

Запевне можна сказати, що після „Безталанного“ і після іронічної рецензії на „Тризну“,¹⁾ і до останніх років засланя Шевченка, не компоновав вже нічого по московському. „Тризна“ була останньою боротьбою його проти приванія. Він взяв ся єдине до творів українською мовою і небавом компоновав нову поему „Гамалія“. В листі до Кухаренка Тарас хвалив ся, що „Гамалія“ друкуєть ся в Варшаві. Не відомо мені, чому поема не була там надрукована, надруковано її вже року 1844 в Петербурзі. І „Гамалія“ не здобув собі прихильности від критиків російських. [Дивись 1844 „Москвитянинъ“ Нр. 3 і „Литературн. Газета“ Нр. 19.]

Отож кінець 1842 і перша половина р. 1843, бачимо, що Шевченко перебуває в ваганню. Своє тодішне становище він характеризував в листі до Тарновського так: „Я... чорт зна що! не то роблю що, не то гуляю, сновігаю по отському чортовому болоту, та згадую нашу Україну. Ох, як би то можна було міні приїхати до соловя“, [себ то з початку другої половини квітня] „весело-б було, та не знаю“.

Рік 1842 Шевченко чимало працює коло малярства. Він намалював за літо р. 1842 кілька картин з українського життя. Одну з них „вимагачив“ собі Скобелев комендант петербургської фортеці, а другу „Катерину“ придбав собі Григорій Тарновський; вона й досі є у музею Василя Тарновського. На сій картині Тарас намалював Катерину „в той час, коли вона попросила ся з своїм Москальком і вертаєть в село. У царині під куренем дідусь сидить, ложечки собі струже і сумно дивить ся на Катерину. А вона, сердешна, тільки не плаче, да підіймає передню червону залашину, бо вже, знаєте тронки тес... А Москаль дере собі за своїма, тільки курява ляга. Собачка ще поганенька доганя його, та ніби то гавкає на його. По тім боці могила, на могилі вітряк, а там вже степ тільки мріє.

З початку р. 1843 Шевченко висловлює думку видавати „Живописну Україну“, се-б то малюнки [і текст при них] з природи і історії України. Певна річ, що думка про таке виданне сплодила ся в голові Шевченка геть ранійш, і сплодили її перш за все малюнки Штернберга з української природи і картини історичні Брюлова.

Було в горі говорено, як радів Шевченко роздивляючись малюнки пороблені Штернбергом на Україні і як любовав з тих малюнків Брюлов, говорячи, що в одному ескізі Штернберга він бачить у його Україну. Але-ж Штернберг бачив природу тільки лівобережжя, а Шевченко знав і природу правобережжя і тямив, що остання більш роскішна, більш мальовнича, ніж лівобережна. Річ зовсім натуральна, гадати, що в ту саме годину у Шевченка зародила ся думка що було-б добре познаемити освѣчену Росію з роскішною природою України і з її етнографією. Зросту і розвитку такої думки

неминуче сприяли прохання видатніших людей України, щоб Шевченко намалював той, чи інчий образ історичний, на пр. Кухаренко прохав змалювати Головатого. От що він писав до Кухаренка про сей малюнок: „Стоїть Головатий сумний біля царського зимного двірця, позад його Нева, а за Невою кріпость, де конав Павло Полуботок“. Шевченко гадав, зробивши малюнок сей, відіслати його в Париж, щоб там його відлітографували.

Більш за все зросту думки про виданне „Живописної України“ повинна була сприяти картина Брюлова „Осада Пекова“. Картину сю Шевченко називає „твором божественним“. Коли він подивив ся на неї вперше — йому „дух стисло“; перед ним „стояла не картина, а жива облога Пекова“. Дивлячись на неї йому здавало ся, „що він чує крики людей і ляє мечів об залізні шеломи ливонські, польські і литовські“.

Картина, що зробила такий вплив на перенятливу душу поета-художника, повинна була неминуче перенести його думкою на рідну Україну. І певна річ, він переносив ся туди і думав: Бо! скільки таких малюнків можна взяти з історії України! Перед очима його не можна було не воскреснути облові. Бунт, руйнованню Батурина Менжиковим, баталії Виговського з Ромодановським біля Ковотопу, або знов з часу Хмельницького битві біля Жовтої Води, біля Корсуня і т. інч.

Таку думку мою зміцняє і оповіданне самого Шевченка, що коли він стояв і задумав ся перед чудовими творами Брюловою, він годубив в своєму серці сліпця-кобзаря до „Гайдамаків“; перед ними тоді „бовваніли тіни мучеників, бідолашних гетьманів наших“. Перед ним розстилав ся роскішний степ приднірянський, засіяний могилами. Перед ним пишала ся наша Україна, безталанна в усій своїй красі меланхолічній і у його „не ставало сили відвести очі від рідної краси чарівної“. Дивлячись на малюнки Брюлова, — поет-художник бачив свій рідний край, де

„Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить“.

Поетови ввижаєть ся стара Україна, де „весело жило ся“; та Україна, що:

Пишалась вольними степами,
В садах кохали ся, цвіли
Неначе лилі дівчата;
Пишала ся синами мати,
Синами вольними“.

Поет згадував собі ті:

„Базари, де військо, як море червоне
Перед бунчуками бувало горить,
А ясновельможний — на воронім коні,
Блисне булавою — море закипить“.

Поетови не можна було від отсього колишнього неперелітї думкою на сучасну Україну. Він перелітав і бачив, що там

„Латану свитину з каліки здіймають,
З шкурою здіймають, бо нічим обути
Панят недорослих“.

Він чув, що „могили з вітром в полі про волю говорять“, і бачив, що „над дітьми козацькими поганці панують“. Бачив, що Україна

„Бурином укрилась, цвіллю зацвіла,
В жаложі, в болоті серце прогнила,
У дуло холодне гадюк напустила,
А дітям надію в степу оддала“.

Знаючи, який великий вплив на людей роблять добрі малюнки, Шевченко більш а більш переймав ся бажаннем показати людям на малюнках мертву-вольну і живу-зневолену Україну. Думка нарешті доспіла. Шевченко везе її на Україну, щоб поділити ся нею і порадити ся з тямущими земляками.

¹⁾ „Литературна Газета“, 1844, № 19.

[Далі буде].

Л І Р Н И К И.

СТУДІЯ КИРИЛА СТУДИНСЬКОГО.

Словарець.

— [Конець.] —

Говір офенів:

проп'юляти продати, пулець купець,
пульчіха кунчиха, п'ульчикъ купецький син, пуляшель купуючий,
п'учки ши (зупа),
псала риба,
разкощикъ розбийник,
ракомокъ рік,
р'имщикъ дверник, рымъ двір, д'им,
р'яшня комната, р'яха ч. мн. р'яхи по-савасьюха миш, [к'ий,
самодуръ самовар,
сары гроші,
сафитъ ривати,
свербаха, сверболка ложка,
свотьякъ худоба,
свѣтлякъ місяць, свѣтляха комната,
сєврати, сєвраю знати,
седмиліица крісло,
сивалдай вітер, сивонно холодно, сив-
воха зима, сиванникъ ледівня,
снйиши сито,
скєсь жид, скеовка жидівка,
скєдний чорний,
скоробать варити, трудитись,
скрындыкъ скриня,
скрышы ворота, двері,
скрыжовница пила, скрыжи зуби,
скундыкъ ч. мн. скундыки шпиг,
сластимъ цукор,
слємзять сказати,
слобыня корова,
смастырять зроби́ти,
сжуру́ха бараболя,
спытмать спитати,
стєпакъ печ,
стєхнуть міряти,
стодь ч. мн. стоды образ, стоднєва-
стрєбунка голка, [тый богатий,
стропєнь стіл, стропєтныє жулы
[столовы ножи,
стухара ч. мн. стухары нога,
сумаря хлїб, сумарникъ амбар, сум-
макъ хлїб разовий, спыдєнь хлїб
білий,
таратунъ хомут, таратунница дуга,
тенаръ шовк,
томлякъ кадило,
торшенє недїля, торшокъ сьвято,
трєфа, тряфа борода,
трєсло, тарасо масло,
трєфелька копійка,
трўщ жовнїр,
турняєть воняє,
тўрно, тўрло село,
урвякъ „армякъ“ рід матерї з шерети
[верблюда,
уерчыть, уєрдать від'їхати,
утисать вкрасти,
укляки уха,
фєро сїно,
фєтякъ син, фєтячка дочка,
фигарь тютюн, фигарница цигарни-
филыки пампухи, [ця,
фильныя сары мідяні гроші,
фокá табака до заживаня, фобница
[лабаверка,

хайликъ, хайлыкъ рот,
хандырить ходити,
харатунъ хомут, харатунница поду-
хило зле, негарно, [шочка в упражи,
хлїть йти,
хлїбой ч. мн. хлїбыя великий,
хлїбый костерь велике місто (Пе-
[тербург),
ховрякъ пан, дідич, ховрячка пані,
дідичка, ховрячєнокъ панич, хо-
врєшна панна.
хру́ня свиня,
хру́сть рубель,
хру́тєнь отець, хру́тка мати,
хрябышъ ч. мн. хрябыши начальник,
чичканы шваб (таракаи),
чкунъ квас,
шабаршєнокъ поросє,
шаванъ чай,
шадня рідня,
шайтанъ Татарин,
шатикъ гуска,
шатинка чашка,
шелянєха смажений пампух,
шйваръ кухар,
шилкъ ч. мн. шилки довг,
ширманка ярмарок,
шпрботать працювати, шпрботникъ
робітник, шпрботница робітница,
шпрговецъ торговецъ,
шпреть палець,
швистякъ кафтан,
шитлінки рахунки,
шишлинка книжка, шишлиль читати,
шиўни, шўни штани,
штукомка штука,
шўрь злодій,
шуршина картина,
шавы поводи у коня,
щєдрєшникъ підєвичникъ,
щоплоухъ ч. мн. щоплоухи опіх,
щуплякъ овес,
юсы гроші,
юхчатъ діставати,
ялєсь сіль,
яманъ язик,

Чисельники:

1) єнай, соный, 2) здыга здю,
3) стрємъ, стрємыша, 4) кисєра,
5) пєндръ, пенди, 6) шондєрь, шон-
да, 7) сязюмъ, сязумъ, 8) вондръ,
вондєра, 9) дивєрь, девяро, 10) дє-
ки, деканъ, 11) єнноднайцать,
їоннадцать, 12) здыганнадцать,
здыннадцать і т. д.,
21-ий здю дєканый єный, соный,
22-ий " " здышый,
23-ий " " стрємыжый,
24-ий " " кисєрный і т. д.,
30) стрємыжка дєкановъ, 40) ки-
сєра дєкановъ, 100) пєхаль. бутья,
200) здыге пєхалєй, 300) стрємыжка
пєхалєй, 1.000) косуха, 2.000) здю
косухъ, 10.000) дєканъ косухъ,
20.000) здю дєкановъ косухъ і т. д.

Приміри розмов по офенски:

остряковъ пулить купити ковї, єр-
даты къ пульцѣ въ люсті іхати до
купня в гості, елтуха прикантай!...
жінко прикажи!..., въ рымъ захлыть
зайти в дїм, сары шишлїть гроші чи-
слити, клєвыи фокá добрий тютюн,
пульчіха гомзб проп'юлитъ куп-
чиха вино продає, лєхъ въ ряху
захлїль мужик вїшов в комнату,
въ дудоръ дульнб кимать вкле-
пї горячо спати, масъ вєстрєхнўль
рахло? ти чому встав рано?, покє-
рымъ пропуляєшь? по чому про-
даєшь?, пулїль масъ лапухї клє-
выя я купив гарні чоботи, і т. д...!)

Говір босанський:

andrus злодій увязнений і перєслуха-
arcewiza вода, [ний,
balowac йти, przybalowac прийти,
binia дївчина. Злодії розрїжнють пять
кляє дївчат: binie wonpari-
stárskie, що мають свої повози,
dikatestrálskie (dikates-
tralki) з середної кляси, trine-
riné рознуєтні дївчата, feliszko-
we, що місто капєлюха, беруть на
голову хустку, binie dekretár-
skie, що за „декретом“ сидїли в вяз-
ницї Марїї Магдалини,
blat, blatny обїзаний з всїми справ-
ками злодїв, для відрїзненя від
frajer,
bnaє йти, робнає пїйти,
brzdekacz поручник від пїхоти.
buchac красти, buchacz злодій,
buchaczka злодїйка,
budowac робити, budowac wy-
stawkє втїкати,
czajka полїцай,
chalamєusz капєлюх,
chára горівка,
chátrak ревїзор, schatraczyc увяз-
нити, chatramka патруль, ревїзия,
chmura ревїзор полїцейний, czarna
chmura радник судовий,
dachciє, tachciє крутити, balase
tachciє дурнички говорити, дурити,
dolina кишєня,
drańka сорочка,
dziagaє, dziachaє, dziachnaє дати,
felistka хустка,
filaє цїлувати,
grabie руки, grabki пальці,
grochowianka коралї,
gustowac любити,

¹⁾ Гляди: „Вѣсти. импер. русск. геогр. общ.“
Петербург, 1857, кн. II. „Суздаля, офени или
ходебичики“, стр. 87—108; Вл. Даль
„Толковный словарь“, т. I. „О искусственныхъ
языкахъ“ і в словари під словом „афенскїй“.
До пориваючого словаря уживав я також:
Kuhn und Schleicher. Beiträge zur ver-
gleichenden Sprachforschung. 1854. В IV., де
містять ся статї Diefenbacher, Orphenische
Sprache“ стр. 328—341.

hamować ждати, zahamuj się ni-
 helich, hajlig гріш, [дожди,
 hiżuć пити, hiżydło п'ятка,
 huża мешканє,
 kaniata капелюх,
 кароває дивитись, сьвітити, слїдити,
 karowidła очі, karownik агент
 поліційний, zakarować донести
 поліції,
 kawruk пан, klawy kawruk, kla-
 wiżna великий пан, kawruczka
 пані,
 kima ніч, kimaє спати, kimanka сон,
 klawy добрий, klawo, klamo добре,
 klawisty чистий,
 kobzaє бити,
 kumaє розуміти,
 kudłaj жид, kudłajka жидівка,
 jarżączka сьвічка,
 jechus чорт,
 las волосє,
 lijek шня,
 łokieć рік,
 łyłyłyta, łytkiewicz бідак,
 łyсу місяць,
 mamer євр,
 manele кайдани, manele dziagaє
 вкладати кайдани,
 maniaта сорочка,
 marchew ніє,
 miniaє мати,
 motyl банкнот, klawy motyl вели-
 оłówко пиво, [кий гріш,
 ojójek злодій,
 rajak поліцай,
 planeta плащ,
 płacze цибуля,
 sałamacha росіл, зуна,
 sikorka годинник,
 słonko масло,

somer хліб,
 snopek дудок,
 stojączka також feza нога,
 styja зад,
 sztymf обвинєня, 3. sztymfy mi-
 niaє бути обвинєним о три злодій-
 ства, zasztymfować się при не-
 реслуханю зрадитись,
 szulan жовїр, szulanka одвах,
 szustra місце,
 szwajcar крейцар,
 szymel сороковець,
 troić, trociє їсти,
 twardzizna желїзо, крати,
 wojtek місяць,
 wonpapierista аристократа, wonpa-
 pistarka аристократка,
 worek мішол,
 wystawka утеча,
 zabywać мешкати,
 zatacha епидемия,
 zioberko камізелька,
 zwierchowy поручник від кінниці.¹⁾

*Словарець злодїїв з сторїн
 Домброви гірної:²⁾*

andrus злодій,
 chodaki чоботи,
 chopki громи,
 chlust, chrust рубель,
 daє dęba, dębiє втічи,
 dulec папіроска,
 foter старий злодій,
 jarecki (здаєсь імя якогось сторожа) —

¹⁾ Словарець уложив я з словєць, поданих
 в рукописи Фельдгінського.
²⁾ Przyczynek do słownictwa szwargotu
 łódzieskiego i kilka próbek poezji łódziej-
 skiej w okolicy Dąbrowy górniczej I. S. Ziemb-
 a в журналі „Wisła“. T. IV. Стр. 152—155.

karować сьвітити,
 керка дівчина,
 klapaka дім,
 klawostryja зад,
 kościna пальто,
 kociuma шуфляда,
 kurbiety свині,
 busnia сторож,
 mak голова (w mrk go)
 memnać, okrasyє ловити,
 opuchy чоботи,
 ornat колонина,
 pęta ковбаса,
 septuchy коразі,
 sikora годинник,
 skiel пєс, сторож,
 snopek польський золотий,
 świrk худий,
 sząbry вітрих,
 szafir рубель,
 szubrany втаємничений,
 szprycować бити,
 wojtki жидівські сьвічники,
 włódz чобит,
 zachetraє взяти,
 zadulic запалити,
 zaiwanic відобразити, забрати,
 zioberko камізелька,
 ziebro сторож.³⁾

³⁾ До порівнюючого словаря переглянув
 я поміж друканими тайними говорами також мову
 циганів, та найшов в ній всього три слова
 подібні до слівєць говору лїрників. Так відпо-
 відає лїрницькому: вошўт — ліє, в буювня-
 ських циганів: вош — ліє, лїрницькому: х аз а —
 хата, в російських циганів: khas — солома,
 лїрницькому: х аляти — випрати, в росій-
 ських циганів: chalas — мучив, убивав, cha-
 loй — з'їв. Гляди: Beiträge zur Kenntniss der
 zigeuner Mundarten. Fr. Miclositch. Wien,
 1874, 6, 8.

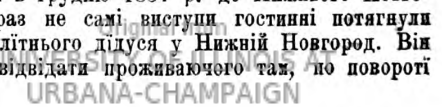

МИХАЙЛО ЩЕПКИН.

[Гл. портрет на 409 стор.].

„Возлюбленник муз і грацій“, як величає М. Щепкина Т. Шевченко в присьвятї єму „Неофітїв“, побачив сьвіт 6. надолїста 1788 р. в селї Краснїм, курьської губ., оболянського повіту. Батько єго був спершу камердинером гр. Волькенштайна, а опїсля управителем єго маєтностей. Науку побирав Михайло приватно у знайомих панотцїв, а відтак в повітовїй школі в Суджї. На тїм і скінчилась єго шкільна оєвїта, бо до гімназї яко крепак не мав вступу. Вернувши домів, став послуговувати у гр. Волькенштайна, котрого небавом став ся любимцем. Літом жили граф на селї, а зиму проводили в Курьську, де був постійний театр. Михайло небавом найшов спосіб, щоби ходити на вистави театру, то відносячи нотї театральним музикам, щó теж були кріпаками гр. Волькенштайна, то заходячи з своїм товаришем а своємю засукотїм єго, тим паче, щó роля була незначна. Виступ удав ся. Такї заступства повторялись відтак частїйше. Тим способом набрав він потрібної рутини і з часом міг зважитись віддати свої спосібности на услуги сценї. Заангажував ся отже 1808 р. до театру в Курьську, де грав 8 лїт, а потїм переїхав до театру в Харковї. З тої пори началось для него вандрївне житє провінційного актора, щó тягнулось аж до хвилї, коли

вступив на московську сцену. В часї єго побуту в Харковї „малоросїйському“ генерал-губернаторови кн. М. Рєпнїну, щó мешкав в Полтаві, захотїлось засновати театр в своїй резиденцї. До сєго спроваджено до Полтави харківську трупу а директором єї настановлено автора перелицьованої „Енеїди“ і „Наталки-Полтавки“. Трупа давала вистави також в Ромнах, Кременчузі і в иньших мїстах харківської, полтавської і курьської губерній. Щепкин був любимцем публіки усїх мїст, де театр давав вистави; полтавська-ж публіка виявила свою прихильність ориґінальним способом — бо викупила єго з кріпацтва. Дорогою субскрипцїї зібрано 7.000 карб., а хибуючих 3.000 карб. додав кн. М. Рєпнїн. Волю одержав Щепкин 18 надолїста 1821 р. В рік опїсля дебютує він в Москві, а відтак в кілька місяцїв [6 марта 1823 р.] стає артистом імї. московських театрів. В Москві прожив він 40 лїт і до кінця житя виступав на сценї імї. театрів а знаменитим успїхом в ролях комїчних. Доходи єго вносили постійно 9.000 карб. Одначе се не вистарчало на виживленє численної родини з домівниками [24 осіб], і Щепкин, щоби збільшити свої доходи, виїздив щó року на гостинні виступи до Миколаєва, Херсона, Севастополя, Сїмферополя і до иньших мїст. Між иньшими завїтав він в грудню 1857 р. до Нижнього Новгорода. Та на сей раз не самї виступи гостинні потягнули в середнїй зимї 70-лїтнього дїдує у Нижній Новгород. Він поїхав тудя, щоби відвідати проживаючого там, по поверотї

з заслани, свого великого приятеля і земляка, Т. Шевченка. Вони жили з давна в ширім приятельстві. Щоб осудити, як дорогий був поетови его „єдиний друг“ і „великий чудотворець“, як називає він артиста в згаданій висше присвяті ему „Неофітів“, наведемо кілька устувів з Шевченкового дневника, що відносять ся до р. 1857-ого.

„Праздникам праздник і торжество есть із торжеств! О третій год. в ночи приїхав М. Щепкин“. А в шість днів по від'їзді Щепкина до Москви читаємо в дневнику Ш-ка таку горячу сповідь, що вилялась з любячої душі: „Шість день, шість день повного радісно-урочистого життя! І чим я відплачу тобі, мій старий, мій єдиний друже! Чим я заплачу тобі за отсе щастє? За отсі радісні, солодкі сльози? Любовю? Але-ж я давно люблю тебе, тай хто, знаючи тебе не любить? Так чим же? Молитвою! Опріч щирої молитви за тебе я нічого не маю.“ Другої потім днини поет не успокоює ся і пише в дневнику: „Я все ще не могу прийти до себе після чарівно-гарного видіння. Все ще у мене перед очима стоять: Горюничий, Магрос, Михайло Чупрун і Любим Торцов. Але більше яскраво і промінисто-блискуче за великого артиста стоїть великий чоловік, що сердечно так усміхаєть ся, се мій дружека єдиний, мій ширий, мій незабутний М. Щепкин.“ Коли Шевченкови позволено було жити в столиці, він приїхав до Москви і замешкав у Щепкина. На нашого поета, змученого тяжкими злиднями, Щепкин мав добродійний, успокоючий вплив. Дня 26-ого падолиста 1855 р. обходжено 50-літній ювілей сценічної діяльності Щепкина. Одначе сили его чим раз більше слаблї, а здоров'є гіршало. Мимо те він заздно ще виступав на сцені. Вкінци в маю 1863 р. виїхав до Ялти, щоби поратувати здоров'є. Та на сей раз не удалось. Умер в Ялті 11 серпня 1863 р. Поховали его 20 вересня в Москві, на Пятницькому кладовищі.

Щепкин при невеличкім рості, мав повну огрядну фігуру. Навколо великої голови ясно-русе волосє спускалось на шию, злегка скручуючись на кінци і відкриваючи широке чоло. Взагалі фізіономія его була добродушна, що вкупі з лагідним поведенєм і привітним поглядом чинило его для усякого симпатичним. Мимо огрядности, він був гнучкий в руках, сильний і незмучений. Говорив заздгди богато, голос его звучав грїмко і мягко а повні губи рухались швидко. Вдачі був лагідної, доброї, сердечної.

Талант его визначав ся головно великим чутєм і огнем. Обі ті прикмети становлять основні, конечні елементи таланту драматичного, але живість, веселість, гумор, сталь, голос по-слабий для драматичних ріль навели Щепкина на ролі комічних дідусів. Репертуар ріль, граних ним в протягу 57-літньої діяльності, велми різнородний: починаючи від водевілів, переходячи до комедій і кінчачи мельодрамами та трагедіями. Поисові его ролі були в комедиях Молієра [„Скупий“], Грїбоблова [„Горе оть ума“] і Гоголя [„Ревізор“]. В мельодраматичних ролях викликавав сильне вражїне драматичним патосом, за котрим глядач забував і малий ріст артиста, і его огрядну фігуру, а слїдив лише за терпїнем чоловіка або за шляхотним обуренєм проти всякої неправди. Для комічних ріль у него був величезний запас природної веселости, жвавости, виразна міміка, незрівнана штука сьмішити, задержуючи сериозність. Незрівнаним він був особливо в українських пєсах [Виборний в „Наталді-Полтавці“, Чупрун в „Москалю-чарівнику“]. Біограф его А. Ярцїв, котрого твором*) в отсій нашій замітці ми користуємось, підносить особливо оден рис із гри Щепкина: „Був оден рис в грї Щепкина, — каже він на стор. 58, — котрий робив его заздгди симпатичним для глядача. Се — людєкість, котру він заздно придавав своїм творам, якими-б прикєтатами вони не визначались. Глядач ніколи не забував, що бачить перед собою чоловіка з слабостями, недостатками, пристрастями, але не повбавленого вкінци образа і подобі божі.“ В сїм виразалось его горяче чутє участі і прихильности до людей, гуманний згляд на людські слабости і недостатки. В Щепкинї

гармонїю лучились замітний талант артиста і визначні моральні прикмети чоловіка“.

Василь Лукїч.

НАШІ ІЛЮСТРАЦІЇ.

Дві ілюстрації до думи про Хвеська Ганджі Андїбера. [Гл. стор. 412 і 413]. Хто не знає знаменитої думи про Ганджу Андїбера? — Ось він [рис. 1-ий] обідраний, змерзлий, голодний зайшов до корчми погрітись; саме в той час там гуляють „дуки срібляники“, котрі гуляють з його, сьміють ся з того, що він — обідраний, голодний... Настя-шинкарка (вона умїла на всякій спосіб догодити своїм „поважним гостям“) виганяє його з хати. А там з кутка виглядає наймичка, котра нишком жалкує за „бідним козаком-нетягою“. Вона-ж напоїла його добрим вином, замість того пива „що мало його свиням виливати“. На другому рисуку ми бачимо, що було далі: „на поклик ганджі збрало ся „товариство Пнзове“, убрали його в дорогї шати“... Тодї „дуки вітають його медом — шклянкою і горїлкою — чаркою“, кланяють ся йому... Настя — шинкарка перелякана, а бідна наймичка аж на лавку злізла, щоб подивитись на сю подїю: вона почасти була причиною сїєї метаморфози і — вона задовольнена... Та даремно кланяють ся дуки, — для голоти, для товариства Андїберового, настав свій час „погуляти“...

ЛІТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. У Львові почалось друковати накладом Наукового товариства ім. Шевченка „Книга казок віршом“ Василя Чайченка. — Літературне товариство „Руська „Бєсїда“ в Чернівцях видає сею року свій Калєндар на 1895 р. у великїм форматі, прависїсно фотенїчною. Часть інформаційна і літературна буде приспєблена як для освїченої верстви так і для селянства; в части літературній, котра вже друкує ся, буде багато новостей. „Калєндар“ вийде в груднї с. р. — Товариство „Просьвіта“ рішило друкувати в одній з найблизших своїх книжочок Вибір поезій Т. Шевченка. — Др Михайло Зєбів, ад'юкт судовий з Сараєва і стипендієт міністерства просьвіти, перебуваючий на студиях наукових в Берліні, написав студію під заг. „Die Theilpacht nach römischen und österreichischen Recht“, котра сими днями вийде з друку коштом фірми R. L. Prager, Buchhandlung und Antiquariat, в Берліні. Книжка обїямати ме XII і 155 стор. іскуєно зброшурована коштує 4 маркі.

Василь Лукїч.

НАУКА.

Виклади літератури і історії на університетах у Львові і в Чернівцях. На зимовий шїрик заповіді виклади: Д-р Ом Огоновський — Найновїший період історії руської літератури, порівнюючу складню азиків старословєнського і руського і граматичне поясненє частин старословєнського памятника „Остромирово Бвангелїє“; на годинах же вправ семінарійних побїч читаня і оцїненя домових робіт слухачів, буде читати і поясняти вибрані повісти Григорія Квіткі Основнененка. Д-р Стоцький — Руську граматїку II часть (відмінюванє). Жїте і твори Т. Шевченка і Участь буковинської Русї в руській літературі, а на годинах семінарійних для руської фільольогії, читати ме Нєсторову літопись і вибрані Шевченкові поеми: рівно-ж будуть там читати ся і оцїняти наукові праці слухачів. Проф. Грушівський — Історію Русї (період давний) і історїографію руську (період давний, загальний огляд і критичний розбір важайших жерел).

*) „М. С. Щепкинъ его жизнь и оцененческая дятельность въ связи съ исторїей, современнаго его театра. Біографическій очеркъ А. А. Ярцева. — В Петербурзі, 1892 р. 95 стор. 8°.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Читанка і граматика для шкіл народних. Частина I. (Для 1 і 2 року науки). Уложив Омелян Попович. — Відень, 1894 р. Накладом ц. к. видавництва книжок шкільних. 132 стор. 8°. Ціна 36 кр.

Читанка і граматика для шкіл народних. Частина II. (Для 3 і 4 року науки). Уложив Омелян Попович. Відень, 1894 р. Накладом і т. и. 214 стор. 8°. Ціна 50 кр.

Історія біблійна старого і нового завіта для шкіл народних з 52 образами і картою Палестини. — У Львові, 1894 р. Накладом ц. к. видавництва руських книжок шкільних. 212 стор. 8°. Ціна опр. прим. 50 кр.

Друга книжка рахункова для учеників шкіл народних. — У Львові, 1893 р. В ціс. кор. накладі шкільних книжок. 99 стор. 8°. Ціна брош. прим. 16 кр.

Дядь Євменъ. Споминок баба Ульяны Красочку. Записавъ Олександръ Кониський. Выдання друге. — У Чернигові, 1894 р. 24 стор. 16°. Ціна 5 коп.

Львівський панъ Кригулець оповѣдане Данила Лепкого. — У Львові, 1894 р. Коштом і заходом тов. „Просвіта“. 23 і 4 несп. стор. 16°. Ціна 10 кр. [Книжочка Чо 172, а 9-та за 1894 р.]

Ө. И. Леонтовичъ, заст. проф. Имп. Варш. унив. **Очерки истории Литовско-русского права.** Образование территории Литовского государства. — В Петербургѣ, 1894 р. XI і 393 стор. 8°. Друк. 250 прим.

В. Ястребовъ. **Матеріали по етнографіи Новоросійського краю, зібрані вЪ ЕлисаветградскомЪ і АлександрійскомЪ уѣздахъ, Херсонской губернии.** І. Суевѣрія і обряди. ІІ. Легенди, сказки і розказки. — В Одесі, 1894 р. 202 стор. 8°. Друк. 250 прим.

Осипъ Федьковичъ. **Розказки. Кто виноватъ.** Въ переводѣ съ гаплико-русского Н. Н. Златовратскаго. — Видане „Народной библиотеки“ В. Маракуса. В Москвѣ, 1894 р. 16 стор. 8°. Друк. 2400 прим.

С. Пзвольскій. **Иванъ Мазепа,** гетманъ малоросійскій, исторической разсказъ. — Видане V-те. В Москвѣ, 1894 р. 96 стор. 16°.

В. Мочульскій. **КЪ исторіи малорусского нарѣчія: Житіе св. Саввы Освященного,** по пергаментной рукописи XIII. в. — В Одесі, 1894 р. 25 стор. 8°.

А. А. Соколовъ. **Мазепа,** истор. драма въ 5 дѣйствіяхъ, съ прологомъ, въ стихахъ. — В Москвѣ, 1894 р. 127 стор. 4°.

Д-г Е. Wołoszczak. **Zapiski botaniczne z Karpát sądeckich.** — В Кракові, 1894 р. 33 стор. 8°.

Prof. N. Cybulski. **Próba badań nad żywieniem się ludu wiejskiego w Galicyi.** — В Кракові, 1694 р. 210 і 1 несп. стор. 8°. Ціна 75 кр.

Bukowina, herausgegeben von der k. k. Statistischen Central-Commission (Special-Ortsrepertorien der im österr. Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. Neubearbeitung auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31 December 1890, XIII). — У Відні, 1894 р. 48 і 1 несп. стор. 8°.

Antal Weber. **A délvideki Kárpát-egyesület kalauza.** — В Будапешті, 1894 р. 397 стор. 16°. Ціна опр. прим. 1 зр. [Провідник по по північнихъ Карпатахъ].

б) періодичні видання.

Правда [1894 р. Том XXII. Випуск 67. За місяць вересень. Стор. 577—652 в 8°]. Зміст: Записки або журнал Т. Г. Грушевського-Шевченка. Літературне товариство „Руска Бесіда“ в Чернівцях [Історія 25 літньої діяльності], д-ра С. Стоцького. Панинъ Фося, згадка Петра Голоти. Гостяна цесаря у Львові. Осел і воля, байка і Осел (наслідоване „Кедриці“ Гайновій), Боровника. З загальної вистави кравчої. Матеріали до історії українсько-русского життя і письменства.

Дѣло [1894 р Ч-а 101—214]. *Повісти, оповідака, новелі, гуморески, скізки і споминок:* Поля Бурже — Пімста (105). Подруже з любови (106, 108 і 109). Е. Морета — Страйк (122 і 123). Ст. Брандовського-Ст. Сероцького — Потіха родичів (124—1—6). Франца Герітеса — Пання Христинна (127—130). Дзвонар Пилип (131). М. де Монті — Спирітист (133 і 134). Поля Маргеріта — Коко (135). Ореста Берещанина — Повінь (137 і 139) і „Созаванська“ лешта (142). Івана Неруди — Куди в нею? (140 і 141). Т. Ветліни — Дядько Федюсь (155 і 156). Генрика Синкевича-Льона — Іділя (157—159 і 161). Тора Гедберга-Бвенті Струсевичевої — Оселя Торпа (162—179, 181, 182, 184—187, 189, 190, 192, 193, 197—201, 204, 208, 209 і 211). *Вірні:* Василя Шурата — Повість про паря Аггея (204, 206 і 207) і Miscellanea (214). *Статі наукові:* В. Шурата — Замітки до поеми Т. Шевченка „Чер-

нець“ (143—147 і 149). В. Чарвєцького — Звісти до старинним містї Ярославї і его переквах (150 і 151). В. Коцовського — До історії нашої літератури (152—154). С. Т. Р. — Учитель (Quem di odere...), рецензия і розбір (202 і 203). До квестії походження назви „Бойки“ (212).

СПРОСТОВАНІ І ПОЯСНЕННЯ.

Д-ра Ж. Самолєвича Вправи латинські для другої класи. [Кілька слів рецензента на відповідь автора в 18-ім Ч-лі „Зорі“]

Я не погоджував надто похибок в руських „Вправах латинських“, а тільки предметово навів їх з обовязку рецензента; а чи один чи двох фахових філологів читало коректу і не доглянуло ошибок або пропусків, чи похибки повстали в наслідок недогляду коректора чи в наслідок невѣжости складача, все одно: похибка єсть похибкою. Впрочім нічо відразу не совершено, а усуваючи блуди, приближаємо ся до совершености. З замітів мною уцнених в числі около 200 квестіонув д. автор 12. З тих 3—4 винявши, устоюю що до прочих при своїй гадці.

Що до слів Nasica, Academia, Granicus, то словар, як The-saurus Linguae Latinae scholastico-literarius locuplittissimus... abctus et adornatus opera Joannis Philippi de Carrach, Vindobonae 1777, погодшує Academia (I. том, стор. 23), Nasica (I., 965), Granicus (I., 690); коли-ж словар, як Klotz'a, подає: Academia і Acadēmia, Nasica і Granicus, то, дійсно, закид для автора відпадає.

Що до серпо, то певно, що не має воно в значіно бачу ні перфекта ні супіна; але все-ж таки належало-б в скобках подати згадані види, щоб не вводити ученика в блуд, яко би се дійсново не мало зовсім тих видів.

Д. автор обстає при видах: кріпість, твірця (2. відм.), кашучи, що держить ся правил звукових руської мови. Що до того, то й найновіша Граматика (стор. 21) не учить, щоби в усіх словах безвмінково появилася „іканє“, скоро тільки склад замкає ся шестезвуквом; вона каже, що се діє ся тільки в богато словах. Щоб отже з „іканєм“ не впасти в скрайність, треба, гадаю, узглядати загальне уживанє в писмї і мові. І так творець, 2. відм. творця має не тільки словар Желехівського, але й Шевченко каже: творче (не твірче) пєба і землі! (Кобзар, II., 225, вид. д-ра Ом. Огоновського). Вид кріпість виказує так словар Желехівського, як і загальне уживанє, от приміром: д-р Огоновський (Кобзар, I, XLIII) або й О. Барвінський в шкільній книжці „Витки, Часть II“, стор. 238 і т. д.

Так само річ має ся з видами повноголосними. В таких видах о і е в другім складі замкненім майже правильно не переходить на і, як: порох, голос, голод, холод, город, молот і т. д. (пор. Грам. Огонов. §. 143); від того правила суть тільки винятки викладані аналогією. Предиць рациональніше, думаю, йти за правильним, авчачним уживанєм, як за винятками. Словар Желехівського виказує тоті види, за якими я обстаю, с. є. поворот, норів, заколот, а не поворіт, норів, заколіт. — Що до правописи в словах писаних автором: Емілії, Кассії, то д. автор відлякує ся до Грам. стор. 35. Та на жаль, Грам. на тій самєй сторонї говорить проти д. автора. Там бо Грам. учить, що чужі (не первовно-словянські) імена власні, отже і латинські, котрі припали руський вид або цілком зручили ся, належить писати так, як вони звичайно по руськи вимовляють ся; каже отже питати: Вергілій, Сего правила й д. автор держав ся, коли написав: Лелій (стор. 4), Дулілій (9), Тулліій (119), Мардоній (49), Павсаній (29), Тарквіній (22), Пліній (11) і коли впрочім й деінде грецьке л і латинське л віддав в руським мягким ъ, прим.: Полякрат (41), Темістоць (46), Періель, Ахілє, Архалєй, Казігуля, Капітоль, Катіліна і т. д. Тільки не хоче д. автор писати Емілії, але Емілії. — Рівно-ж пише д. автор добре отсі чужі слова: Саллюстий (34), а не Саллюстїй, Тиверий (40), Марій (42), Бурній (35), Децій (32), Діонізіій (23), тільки не хоче писати: Кассій, але Кассїй. Яка рація? Чи д. лю ся отже з д. автором похитками?

Що до слова Алькібіад, то вже-ж не треба великої голлови, щоб вирозуміти правило в Грам. на стор. 34, котре відразу починає ся: „В чужих наростах — ія, ік і т. д.“ і не відносити до писаних слова „Алькібіад“. Я закинув авторови тільки двоїстість писаня сего слова і то в однім і тім самім уступі (стор. 41) через Алькібіад і Алькібіад і осявідчив ся я за останньою формою, бо так вона звичайно вимовляє ся і так впрочім вєсюди инде сам д. автор пише (пор. стор. 76, 121 і т. д.), як пише він також: Есхін (13), а не Есхин, Пітагор (13), Іфеграт (13), Юігтер (8) і т. д.

Дотично точки по 134 (.), то если д. автор хоче тою точкою означити скієний відмінник, то чому не зробив сего в інших випадках, як прим.: „маючи 24 роки“ (стор. 23); если-ж хотів точно означити відмінність числівника, то чому сего не зробив в сім (приміром) місці: „біг в 12 літах“ (стор. 25). Приянтєм же звичаєм кладе ся точка тільки по числах, котрі порядок в вичислюваню вказують (пор. Malecki, Gram. szk. wyd., стор. 278).

Пишу сих кілька слів в інтересі науки, а не щоб відмовляти старанности і заслуг д. автора около виданя сего підручника. Як бо кождий видить, ходять ту о менше важні, підрадянї, як на вправи латинські, річи, і то такі, котрі за введєнем нової граматикки шкільної доперва тепер устаюють ся.

I. Кокорудз.

